

TÂHİR B. ÂŞÛR'UN ET-TAHRÎR VE'T-TENVÎR İSİMLİ TEFSİRİNDE KİTÂB-I MUKADDES NAKİLLERİNİN REFERANS DEĞERİ, TAHLİL VE TENKİDİ

Mustafa YILDIZ

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Ana Bilim Dalı,
mustafayildiz@sirnak.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3900-8064>

Article Types / Makale Türü:

Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 01/01/2022

Accepted / Kabul Tarihi: 06/04/2022

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.1052020>

Bu makale 01.10.2021 tarihinde savunulan Tâhir b. Âşûr'un et-Tahrîr ve't-Tenvîr isimli Tefsirinde İsrâiliyata Yaklaşımlar ve Kitab-ı Mukaddes Nakilleri başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

This article is extracted from my doctorate dissertation entitled Approachs to İsrâ'iliyyat in Tâhir İbn 'Âshûr's Tafsîr Named al-Tahrîr wa'l-Tanwîr and Biblical Transmissions.

TÂHİR B. ÂŞÛR'UN ET-TAHRİR VE'T-TENVİR İSİMLİ TEFSİRİNDE KİTÂB-I MUKADDES NAKİLLERİNİN REFERANS DEĞERİ, TAHLİL VE TENKİDİ

ÖZ

Çağdaş dönem tefsirlerinde hem gelenekten alınan referanslar hem de birtakım dönemsel düşüncelerin etkisiyle isrâîlî rivayetlere karşı ciddi bir mesafe konulmuş; bir alternatif olarak Kitâb-ı Mukaddes bilgilerine müracaat modern bir olgu halini almıştır. Ne var ki bu durum, tefsirde Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini kullanmanın cevazı, bu yöntemde göz önünde tutulması gereken ilkelerin neler olduğu, Kur'an'ın bildirdiği tahrifin mahiyeti, lafzî mütevâtir olan Kur'an metninin tahrif edilmiş metinle tefsir edilmesinin çelişki olup olmadığı gibi birtakım soru ve problemi beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada Kitâb-ı Mukaddes bilgilerinin tefsirde kullanılmasının imkân ve problemleri çağdaş müfessir Tâhir b. Âşûr'un (1879-1973) *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli tefsiri merkezinde irdelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın söz konusu tefsir merkezinde ele alınmasının nedeni, müellifinin Kitâb-ı Mukaddes'i geniş bir konu yelpazesinde asli bir kaynak olarak kullanmış olmasıdır. İbn Âşûr, Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini kısmen eleştiriye açık yönlerine rağmen ağırlıklı olarak tefsir; kısmen de tenkit amaçlı kullanmış, bu yönüyle genel manada Kitâb-ı Mukaddes'e karşı olumlu bir tutum sergilemiştir. Müellif, Kitâb-ı Mukaddes bilgilerinin tefsirde kullanılmasının cevazına dair tartışmalara katılmamış olsa da uygulamalarıyla bu işin cevazını savunanların safında yer aldığını göstermiştir. O, Kitâb-ı Mukaddes naklinde gözetilmesi gereken ilkeleri pratik uygulamalarıyla ortaya koymuş, tahrifin ağırlıklı olarak manevî olduğu yönündeki kanaatiyle iç tutarlılığını korumuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Kitâb-ı Mukaddes, İsrâîliyat, Kur'an Kıssaları.

THE REFERENCE VALUE, CRITICISM, AND ANALYZING OF THE BIBLICAL CONVEYANCES IN TÂHİR İBN 'ĀSHŪR'S TAFSİR NAMED AL-TAHRİR WA'T-TANWİR

ABSTRACT

With the influence of both the references taken from the tradition and some periodical thoughts in the contemporary period commentaries, a serious distance has been put against the Israeli narrations generally, and it has become a modern phenomenon to refer to the knowledge of the Bible (Kitâb al-muqaddas) as an alternative way. However, this situation includes the permissibility of using the knowledge of the Kitâb al-Muqaddas in tafsir, what the principles to be considered as a method are, the nature of the distortion (tahrif) reported by the Quran, and it has brought with it some questions and problems about whether exegeses of the Kitâb al-Muqaddas is a contradiction to interpret the literal Quran text held by way of mutawatir. In this study, it is tried to scrutinize the possibility and problems of usage of Kitâb al-Muqaddas information in tafsir with the approaching of modern mu-fassir Tâhir Ibn 'Āshūr's (1879-1973) tafsir named *al-Tahrîr wa't-Tanwîr* being on the center. The reason is this research held on in this center is the Ibn 'Āshūr having used the data of Kitâb al-Muqaddas as the main source for a wide range of topics. Despite their aspects open to criticism, Ibn 'Āshūr used biblical information mostly for tafsir and partially for criticism and this way behaved mostly in favor of the Kitâb al-Muqaddas. Even though the Ibn 'Āshūr has not attend to the discussions about permission of biblical information being used for tafsir, with his behavior he indicate that he is with the ones that defended the permission. He put forward the principles that should be observed in the interpretations of the Kitâb al-Muqaddas with his practical applications and maintained his internal consistency with his opinion that distortion (tahrif) is predominantly about meaning.

Keywords: Tafsir, Tâhir Ibn 'Āshūr, *al-Tahrîr wa't-Tanwîr*, Biblical, İsrâ'iliyyat, Quranic stories.

GİRİŞ

Çağdaş dönem tefsirlerinin büyük bir kısmı dönemselsel bazı şartlar nedeniyle isrâilî rivayetlere karşı mesafeli durmuş ama Kitâb-ı Mukaddes bilgilerine sıkça yer vermişlerdir. Çağdaş dönemde bir olgu haline gelen bu durum, tefsire bir genişlik kattığı gibi bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Söz gelimi Kur'an'ın haber verdiği Tevrat ve İncil'in tahrifi¹ lafzî mi yoksa manevî midir? Kur'an'ın tefsirinde yine Kur'an tarafından tahrif edildiği bildirilen metinlerin kullanılması bir çelişki değil midir? Tefsirde Kitâb-ı Mukaddes bilgilerinden istifade edilirken göz önünde bulundurulması gereken ilkeler nelerdir? Tefsirde Kitâb-ı Mukaddes bilgilerinden yeterli ve sağlıklı bir şekilde istifade etmenin imkân ve sınırları nelerdir? Gibi sorular bunlardan sadece bazılarıdır. Nitekim bunların her biri tefsir disiplini çerçevesinde erken dönemlerden beri tartışılmış ve konuyla ilgili farklı görüşler dile getirilmiştir. Çalışmamızda sözü edilen soru ve sorunlar üzerinde durularak bunlara cevap ve çözümler sunulmaya çalışılacaktır. Bu hususların bir müfessirin yöntemi üzerinden ele alınıp somutlaştırılmasının konuyu daha rahat ortaya koyacağı kanaatine varılmıştır. Bu nedenle çalışmanın çağdaş müfessir Tunuslu Muhammed Tâhir b. Âşûr'un (1879-1973) tefsiri üzerinden incelenmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.

Araştırmada İbn Âşûr'un tercih edilmesinin nedenlerinden bahsetmek yerinde olacaktır. İbn Âşûr, İslamî ilimlerin birçoğunda eserler vermiş, döneminin en üretken âlimlerinden biridir. Müellifin kırk yıla yakın bir sürede, otuz cüz olarak kaleme aldığı *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli eseri çağdaş tefsirler arasında büyük ilgi odağı olmuştur. Kitâb-ı Mukaddes'in asli bir kaynak olarak kullanılmış olması bu tefsirin dikkat çeken özelliklerinden biridir. Çağdaş tefsirlerin çoğunda olduğu gibi İbn Âşûr da isrâilî rivayetlerle Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini eşit görmemiştir. O, isrâilî rivayetlere yer vermekten ziyade doğrudan Kitâb-ı Mukaddes bilgilerine müracaat etmeyi tercih etmiş, bu bilgileri gerek tefsir gerekse de tenkit amacıyla sıklıkla kullanmıştır. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, bu yönüyle isrâilî rivayetlerden Kitâb-ı Mukaddes nakillerine geçişin belirgin bir şekilde gözlemlenebildiği bir tefsirdir. Kitâb-ı Mukaddes bilgilerinin asli bir tefsir kaynağı olarak kullanılmasının tefsire sağlayacağı katkılar veya doğurabileceği sakıncalar üzerinde isrâilî rivayetlere oranla yeterince durulmamış ve bu araştırmalar belli bir olgunluğa ulaşmamıştır.

Çalışmada, İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli tefsiri merkeze alınarak tefsirde Kitâb-ı Mukaddes bilgilerinin kullanım yöntemi, sınırları ve eksiklikleri irdelenerek alana katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu amaçla İbn Âşûr'un Kitâb-ı Mukaddes algısı, tahrife ve Kitâb-ı Mukaddes naklinin cevazı tartışmalarına yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Müfessirin Kitâb-ı Mukaddes nakilleri genel anlamda tefsir ve tenkit amaçlı nakiller şeklinde iki kategoriye ayrılarak irdelenmiş, böylece müfessirin Kitâb-ı Mukaddes naklinde gözettiği ilkeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Kitâb-ı Mukaddes'e müracaatın klasik konuları olması hasebiyle müellifin tahrif ve beşâirü'n-nübüvve konularına dair nakilleri müstakil olarak ele alınmıştır. Çalışmanın sınırları göz önünde bulundurularak her konuya sadece bir örnek vermekle yetinilmiştir. Ayrıca belli bir yoğunlukta örneği bulunan konular üzerinde durulmuş olursa da *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*'deki Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin bu konularla sınırlı olmadığı belirtilmelidir.

1. TEFSİRDE MODERN BİR OLGU: İSRÂİLÎ RİVAYETLERE ALTERNATİF OLARAK KİTÂB-I MUKADDES NAKİLLERİ VE TÂHİR B. ÂŞÛR

Erken dönem tefsirlerinde bazı bilgilerin menşesine işaret etmek için isrâiliyat ifadesi kullanılırken çağdaş dönemde bu ifadeyle genellikle İslam kültürüne yerleştirilmeye çalışılan saçma, uydurma, akıldışı vb. rivayetler kastedilmiştir. Çağdaş dönemde isrâiliyat kavramının klasik dönemde olduğundan farklı anlaşılmasının aslında bu çağın modernlik öncesinden tevarüs edilen inanç, kültür, gelenek, kurum ve davranış tarzlarını modern dünyanın zihniyetine göre güncelleme eğilimiyle ilişkili olduğu söylenebilir.² Modern dönemde yabancı olarak telakki edilen isrâiliyat, hayalî (fantastik), gayr-i aklî (irrasyonel) ve bazen de yıkıcı

1 Bk. el-Bakara 2/75, en-Nisâ 4/46, el-Mâide 5/13, 41.

2 Muhammed Coşkun, *Modern Dünyada Kur'an Yorumu Tefsir Disiplininde Çağdaş Tartışmalar* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 147.

malzemeler olarak görülmüştür.³ Çağdaş dönemde isrâiliyat algısının baskın olarak bu noktaya gelmesi bu dönemde kaleme alınan tefsirlerin ya isrâilî rivayetlere yer vermemesi veyahut da bu malzemeyi eleştirmesi gibi bir yöneme kapı aralamıştır. Bununla birlikte modern dünya algısında pek de bir anlam ifade etmeyen isrâilî rivayetlere bir alternatif bulunmalıydı. Kur'an kıssalarının çoğunun kısa parçalar halinde anlatılmasına karşın aynı temaların Kitâb-ı Mukaddes'te detaylarıyla nakledilmesi isrâiliyata bir alternatif arayışı içinde olan âlimleri Kitâb-ı Mukaddes'e yöneltmiştir.

Son iki yüz yılda kaleme alınan çoğu tefsirde⁴ Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin herhangi bir meşruiyet tartışmasına girmeksizin bir tefsir kaynağı gibi kullanıldığı ve bunun bir olgu halini aldığı görülmektedir. Aynı durum çağdaş dönemde kaleme alınan meâl-tefsir ve Kur'an ansiklopedileri türündeki eserlerde de söz konusudur. Söz konusu eserlerde Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan alıntılar yapılarak Kur'an'la karşılaştırılmış, polemiklerde muhaliflere kendi delilleri üzerinden cevaplar verilmiş, bu durum çağdaş tefsirin yöntem ve muhtevasına bir genişlik katmıştır.⁵ Burada mukadder bir istifhamın önüne geçmek için belirtmek gerekir ki tefsirde Kitâb-ı Mukaddes bilgilerinin kullanımı çok eskilere dayansa da klasik tefsir geleneğindeki kullanımlar hem tahrif, beşâirü'n-nübüvve ve kısmen de tarih konularıyla sınırlı kalmış hem de bu nakiller doğrudan Kitâb-ı Mukaddes yerine delâil ve reddiye türü eserlerden yapılmıştır.⁶ Dolayısıyla bu durum klasik tefsir geleneğinde bir yöntem halini alamamıştır.⁷ Kitâb-ı Mukaddes nakilleri çağdaş tefsirlerde lügatten tarihe, dinler tarihi tartışmalarından ontolojik problemlere kadar çok farklı yelpazede kullanılarak bir olgu haline gelmiştir.

Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin bir yöntem olarak tefsirde çok aktif kullanıldığı çağdaş tefsirlerin en güzel örneklerinden birini kuşkusuz *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* oluşturmaktadır. Müellif hem yaptığı yorumları desteklemek hem de müntesiplerini eleştirmek amacıyla yani olumlu veya olumsuz manada Kitâb-ı Mukaddes nakillerine sıklıkla müracaat etmektedir.⁸ Bununla birlikte o, uyguladığı bu yöntem konusunda tefsirin mukaddimesinde de diğer kısımlarında da herhangi bir bilgi vermemektedir ki bunun bir eksiklik olduğu ifade edilmelidir.

Bu noktada bir karışıklığa meydan vermemek için belirtmek gerekir ki son dönem müfessirlerinin geneli isrâilî rivayetlerle Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini farklı kategorilerde değerlendirmektedir.⁹ Bu müfessirler, Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini kullanmakla eserlerinde isrâiliyat'a yer verdiklerini kabul etmezler.¹⁰ Bazı oryantalistler de isrâilî rivayetlerle Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini farklı değerlendirmiştir.¹¹ Konuya dair çok sayıda araştırması bulunan Kaya da aralarında yapısal farklar olduğunu belirterek bu iki bilgi kay-

3 Ronald L. Nettler, "İlk Dönem İslam'ı, Çağdaş İslam ve Yahudilik: Çağdaş İslam Düşüncesinde İsrailiyat", çev. Mesut Kaya, *Marife* 3 (Kış 2011), 191. Şii ekolde isrâilî rivayetlere Ehli-i sünettekine benzer bir algının bulunması yanında konuya siyasi ve ideolojik olarak da yaklaştıkları görülmektedir. bk. Hüseyin Zamur, "Şii Çalışmalarda İsrâiliyat", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 12/3 (28) (2020), 774-775.

4 Söz gelimi Elmalılı Hamdi Yazır'ın (öl. 1942) *Hak Dini Kur'an Dili* ve Seyyid Kutub'un (öl. 1966) *fî Zılâli'l-Kur'an* adlı tefsirinin Kitâb-ı Mukaddes nakillerine müracaat etme konusunda bir istisna teşkil ettiği söylenmelidir.

5 Mesut Kaya, *Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyat Eleştirisi* (Ankara: İsam Yayınları, 2018), 625.

6 Buna istisna olarak Muhammed b. Abdülmelik ed-Deylemî'nin (öl. 593/1197) *Tasdîku'l-Maârif*, Ebû'l-Berakât es-Safedî'nin (öl. 696/1296) *Keşfu'l-Esrâr ve Hetkü'l-Estâr* ve Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer Bikâî'nin (öl. 885/1480) *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver* isimli tefsirler zikredilebilir. Krş. Abdurrahim Kaplan, *Bikâî'nin Nazmü'd-Dürer'inde İsrâiliyyât*, Hüseyin Kahraman (ed.) (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018).

7 Kaya, *Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyat Eleştirisi*, 449-496.

8 et-Tarhûnî, İbn Âşûr'un isrâiliyat konusunda yeni bir yöntem geliştirerek Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan nakillerde bulunduğunu belirtmektedir. Muhammed b. Rızk Tarhûnî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn fî ğarbi Afrikyâ* (Beyrut: Dârü İbnu'l-Cevzî, 2005), 2/750. Tarhûnî'nin bu iddiaları müfessirin bu konudaki tutumunu mübalağalı bir şekilde ifade etme şeklinde anlaşılmalıdır. Zira isrâilî rivayetlere mesafe koyup Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan nakilde bulunmak çağdaş dönem tefsirlerinin genel bir karakteristiğidir.

9 Seyyid Ahmed Han (öl. 1898) ve sonrası Hint Altkıtası müfessirlerinin genelinde, Muhammed Abduh (öl. 1905) ve Reşid Rızâ (öl. 1935) gibi müfessirlerde bu açıkça görülmektedir.

10 Kaya, *Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyat Eleştirisi*, 6. Esasında bu yaklaşım tarzı isrâiliyatı sert bir dille eleştirip ona alternatif olarak Kitâb-ı Mukaddes'i öne çıkılmalarından dolayı gayet doğal hatta iç tutarlılık adına zorunlu bir sonuçtur.

11 Örneğin Goldziher ve Watt'ın bu düşünde oldukları anlaşılmaktadır. bk. Ignaz Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Cihad Tunç (Ankara: OTTO Yayınları, 2019), 2/230; William Montgomery Watt, *Geçmişten Günümüze Müslüman-Hıristiyan Diyaloğu*, çev. Fuat Aydın (İstanbul: Birey Yayıncılık, ts.), 54-55.

nağını eşit görmemektedir.¹² *İbn Âşûr da son dönemdeki bu yaklaşımı benimseyerek* isrâîlî rivayetlerle Kitâb-ı Mukaddes nakillerine farklı yaklaşmıştır. O, bu farkı teorik olarak doğrudan konu edinmemiş olsa da onun tefsirindeki pratik uygulamaları bu iki bilgiyi eşit görmediğini göstermektedir. Örneğin müellif, Kitâb-ı Mukaddes'te geçtikleri için isrâîlî rivayetlerden bazılarını kabul etmekte veya onda yer almadıkları için tenkit etmektedir.¹³ Bu ve benzeri tutumlar müfessirin bu iki bilgi kaynağını farklı değerlendirdiğini göstermesi açısından yeterlidir. Esasında böyle bir tutumun isabetli olduğu belirtilmelidir. Zira tefsirin bu iki kaynağı, her ne kadar iç içe girmiş girift bir yapı hüviyetinde gözükse de detaylı bir irdeleme onların tabiatları, yapısal yönleri, müfessirlerce kullanılış yöntemleri ve kısmen kaynakları yönüyle farklılıklarını ortaya koyacaktır.¹⁴ İfade etmek gerekir ki isrâîlî rivayetlerle Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini birbirinden net çizgilerle ayırmak oldukça zordur. Zira benzer konular ikisinde de geçmekte ve biri diğerinden beslenmektedir. Bu nedenle bu iki kaynağın aynı mı yoksa farklı mı olduğu tartışılmıştır. Yukarıda işaret edildiği üzere son dönem müfessir ve araştırmacının çoğu bunları farklı kaynaklar olarak değerlendirmiştir. Onlar bunları farklı kaynaklar olarak değerlendirirken isrâîlî rivayetlerin daha ziyade sözlü kültüre, Kitâb-ı Mukaddes'in ise yazılı metinlere dayandığına dikkat çekmişlerdir. Klasik dönemin aksine modern dönemde bilgi paradigmasındaki değişimle yazılı kaynaktan gelen veriler sözel kaynaklardan gelenlere kıyasla daha güvenilir kabul edilmiştir. Bu da isrâîliyat ile Kitâb-ı Mukaddes'in kaynak değeri açısından farklı görülmesiyle neticelenmiştir. Benzer şekilde daha ziyade sözlü kaynaklardan beslendiği düşünülen isrâîliyat, farklı toplumlara ait folklorik bilgileri, hurafe ve mitleri barındıran veriler olarak kabul edilmiş, Kitâb-ı Mukaddes ise tahrife uğramış olsa bile daha çok vahiy kaynaklı olduğu düşünülmüştür. Dolayısıyla bu iki kaynağın içerik yönüyle de birbirinden yarı oldukları var sayılmıştır. Araştırmamızın sınırları ve amacını göz önünde bulundurarak çağdaş dönemde isrâîliyat ile Kitâb-ı Mukaddes'in farklı kaynaklar olarak algılanmasının gerekçelerine dair verilen bu kısa bilgilerle yetiniyor, konunun detaylarını ilgili çalışmalara havale ediyoruz.¹⁵

Çağdaş dönem tefsir çalışmalarında Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin bir olgu haline gelmesinde etkili olan birçok faktörden bahsetmek mümkündür. İbn Âşûr özelinde bahsedilecek olursa onun tefsirinde bu olgunun gelişmesinde birtakım muhtemel etkenlerden bahsedilebilir. Tunus'un Fransız sömürsü altında olması hasebiyle ülkenin içinde bulunduğu siyasi konjonktürün, başka bir ifadeyle Ehl-i kitap'la yakın temas ve çekişmenin bu olgunun gelişiminde öncelikli bir etkiye sahip olduğu belirtilmelidir. Benzer şekilde Batı'yla olan etkileşimleri Batılıların din ve kültürleri hakkında daha fazla bilgi edinerek onların olumsuz etkilerinden korunma refleksinin bu olguyu etkilediği söylenmelidir. Batıyla yoğun ilişkilerin de tesiriyle çağdaş dönemin en belirgin özelliklerinden biri Müslümanların yabancı kaynaklara kolaylıkla ulaşılabilmesidir. İbn Âşûr'un Batı dillerinden Fransızca'yı bilmesi, İslam aleyhtarı iddiaları ilk elden okuyarak cevap vermesine olanak sağlamıştır.¹⁶ Dolayısıyla İbn Âşûr'da Kitâb-ı Mukaddes'ten doğrudan nakletme olgusunun gelişmesinde bu kaynaklara ulaşılabilirlik ve dil bilme faktörlerinden bahsedilebilir. isrâîliyatın İslam'ın yumuşak karnı olarak görülmesinde oryantalistik söylemlerin önemli etkisi de bulunmaktadır. İbn Âşûr'un da isrâîlî rivayetlere mesafe koyup bir alternatif olarak Kitâb-ı Mukaddes'e müracaat etmesinde oryantalistik iddiaların etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Klasik tefsirden farklı olarak çağdaş dönem tefsirlerinin hedef kitlesi değişmiş ve genişlemiştir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* de daha telif aşamasındayken halk kitlelerinden oluşan okuyucuya arz edilmiştir. Dolayısıyla İbn Âşûr'un Kitâb-ı Mukaddes'e müracaat etme olgusunun gelişmesinde tefsirde hedef kitlenin değişmesi gibi bir faktörden de bahsetmek mümkün olacaktır.

12 Kaya, Çağdaş Tefsirlerde İsrâîliyat Eleştirisi, 199-200, 361, 437-438.

13 Bk. Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dârü't-Tunusiyye, 1984), 1/430, 23/260-261. Sakar da müellifin bu yaklaşımına vurgu yaparak onun isrâîliyata mesafeli durmasına karşın bir alternatif olarak Tevrat ve İncil nakillerinde bulunduğu dikkat çekmiştir. Nebil Ahmed Sakar, *Menhec el-imâm Tâhir b. Âşûr fi't-tefsîr* (Kahire: Dârü'l-Mısriyye, 1422/2001), 131, 137.

14 Kaya, Çağdaş Tefsirlerde İsrâîliyat Eleştirisi, 6, 437. İfade etmek gerekir ki isrâîlî rivayetlerle Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini birbirinden net çizgilerle ayırmak oldukça zordur. Zira benzer konular ikisinde de geçmekte ve biri diğerinden beslenmektedir. Bu nedenle bu iki kaynağın aynı mı yoksa farklı mı olduğu tartışılmıştır. Yukarıda işaret edildiği üzere son dönem müfessir ve araştırmacının çoğu bunları farklı kaynaklar olarak değerlendirmiştir.

15 Bk. Kaya, Çağdaş Tefsirlerde İsrâîliyat Eleştirisi, 199-200, 361, 437-438.

16 Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/533, 21/74-75.

2. TÂHİR B. ÂŞÛR'UN KİTÂB-I MUKADDES ALGISI

Kitâb-ı Mukaddes, Yahudi kutsal kitaplar koleksiyonu olan Ahd-i Atîk/Kadîm¹⁷ (Eski Ahid/Old Testament) Hıristiyan kutsal kitaplar koleksiyonu olan Ahd-i Cedîd'i (Yeni Ahid/New Testament) kapsayan iki bölümlü kitaba verilen isimdir. İbn Âşûr, tefsirde üç defa kullandığı “Kitâb-ı Mukaddes” ifadesiyle hem Yahudilere ait Ahd-i Kadîm külliyyatını hem de Hıristiyanlara ait Ahd-i Cedîd külliyyatını kastetmiştir.¹⁸

2.1. AHD-İ KADÎM

Ahd-i Kadîm Tevrat, Neviîm ve Ketuvîm şeklinde üç kısma ayrılmaktadır.¹⁹ İbn Âşûr da Ahd-i Kadîm ifadesini bu üç bölümü kapsayacak şekilde kullanmaktadır. Ahd-i Kadîm'in ilk ve en önemli bölümünü *Tevrat* oluşturmaktadır. İbn Âşûr, Tevrat/Torah'a genel atıflar yapacağı zaman “*el-Esfârü'l-hamse*” ifadesini kullanmakta, en fazla nakli bu bölümden yapmaktadır. Müellif, *el-Esfârü'l-hamse* den sonra en fazla Neviîm bölümüne müracaat etmektedir. O, Ketuvîm kısmında yer alan kitapları özellikle tarihî veriler elde etmek amacıyla sıkça kullanmaktadır.

Üç kısımdan oluşan Ahd-i Kadîm'in ilk ve en önemli bölümü Arapçada *Tevrat*, İbrânîcede *Tora* şeklinde isimlendirilir. Bu bölümdeki Yaratılış, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye isimindeki beş kitaba Arapça'da “*el-Esfârü'l-hamse*” edilmektedir.²⁰ İbn Âşûr'a göre Kur'an'da Tevrat'la Hz. Musa'ya indirilen kitaplar kastedilmektedir. O, Tevrat ifadesinin dar anlamıyla *el-Esfârü'l-hamse*'yi karşıladığını; geniş anlamıyla da Ahd-i Kadîm'in geri kalan kitaplarına da tağlib tarikiyle Tevrat denilebileceğini belirtmektedir.²¹ İbn Âşûr, Ahd-i Kadîm içinde en fazla ilk beş kitaba atıf yapmakta, onlar arasında da çoktan aza göre Tekvin, Çıkış, Tesniye, Sayılar ve Levililer Kitabı'na müracaat etmektedir. Ona göre Kur'an dışındaki semavî kitapların bölümlerine “*sûre*”, pasajlarına da “*ayet*” denilemez.²² Onun bu ifadeleri beşer sözü barındırdığı gerekçesiyle Tevrat ve İncil metnine karşı dikkatli olunması gerektiği kaygısını barındırmaktadır. O, Tevrat'ın tamamının Allah sözü olmadığını dile getirmekte, Hz. Musa'ya ait dua ifadelerine dikkat çekmekte, Kur'an'ın Tevrat'ın Allah katından gönderilmiş bir kitap olduğunu ifade ederken ondaki beşeri eklentileri hariç tuttuğunun altını çizmektedir.²³ Dolayısıyla müracaat ettiği kaynağın beşeri müdahalelere maruz kaldığının bilincindedir.

İbn Âşûr, Zebûr'un “*yazı*” anlamına geldiğini, bu ifadenin Arapça'da daha çok Hz. Dâvûd'a indirilen kitabın özel ismi olarak kullanıldığını, Yahudilerin kutsal kitaplar koleksiyonu olan Ahd-i Kadîm'in bir bölümü olduğunu belirtmektedir. O, birçok müfessir gibi Zebûr'un Ahd-i Kadîm'de yer alan Mezmûrlar Kitabı olduğu kanaatindedir.²⁴ Müellif, Mezmûrlar Kitabı'nın Kur'an'da Hz. Dâvûd'a verildiği ifade edilen Zebûr'un birebir aynısı olmadığını Zebûr'un onun içine serpiştirilmiş olduğunu düşünmektedir.²⁵ Gerek içeriğinin ağırlıklı olarak hikmet ve öğütten oluşması, gerekse kısa olması hasebiyle İbn Âşûr, Kitâb-ı Mukaddes içinde en az Zebûr'a atıf yapmıştır.

17 Tâhir b. Âşûr tefsirinde çağdaş tefsirlerin genelinde olduğu gibi Ahd-i Kadîm ifadesini kullanmayı tercih etmiş, Ahd-i Atîk ifadesine yer vermemiştir. bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 3/246, 15/138, 364, 25/51. Bu nedenle çalışmamızda İbn Âşûr'un bu tercihi uygun olarak Ahd-i Kadîm ifadesi kullanılacaktır.

18 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 6/34-35, 17/129-130, 28/186.

19 Hikmet Tanyu, “Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları, İlmî İnceleme ve Tenkidi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1966), 100-102.

20 Tanyu, “Yahudiliğin Kutsal Kitapları”, 98.

21 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 3/148, 20/139, 27/37.

22 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/74, 84-85, 445.

23 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 6/34, 20/139, 22/298-299.

24 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 6/34.

25 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 17/162, 23/228, 229.

2.2. AHD-İ CEDİD

Kitâb-ı Mukaddes'in ikinci bölümü Ahd-i Cedîd diye isimlendirilmektedir. Hıristiyanların kutsal kitaplar koleksiyonundan oluştuğu için sadece onlar tarafından kutsal kabul edilmektedir. Yirmi yedi kitaptan müteşekkil külliyat dört İncil, Resullerin İşleri, on dört Pavlus'un Mektupları, yedi genel mektuplar ve Yuhanna'nın Vahyi'nden oluşmaktadır. İbn Âşûr, Hıristiyanların kutsal kitap koleksiyonuna işaretle Ahd-i Cedîd ifadesini kullanmaktadır. O, dört İncil'e sıklıkla, Resullerin İşleri Kitabı'na ise kısmen atıf yapmaktadır. Ahd-i Cedîd'in geri kalan kısımlarına Hıristiyan Kitapları (Kutubu'n-Nasârâ) ifadesini kullanarak işaret etmektedir.²⁶

İbn Âşûr, Kur'an'da geçen İncil kelimesinin Hz. İsa'ya indirilen vahyin ismi olduğunu ve bunun havâiriler tarafından bir araya getirilerek yazıldığını aktarmakta, İncil'in Hz. İsa'ya indirilen salt vahiyler olmadığını, içerisinde Hz. İsa'nın sözlerinin de yer aldığını düşünmektedir.²⁷ Müellif, İncil'in aynı zamanda havâirilerin talebeleri ve kendilerine İncil isnat edilen başka şahıslar tarafından da yazıldığına da işaret etmektedir.²⁸ O, İncil'in çoğunun uyarılardan oluştuğunu, onda az sayıda ahkâm konusu bulunduğunu belirtmektedir.²⁹ Dört İncil'e yaptığı atıfları çoktan aza doğru Matta, Luka, Yuhanna ve Markos şeklinde sıralamak mümkündür.

3. İBN ÂŞÛR'UN TAHRİFE VE KİTÂB-I MUKADDES NAKLİNİN CEVAZI TARTIŞMALARINA YAKLAŞIMI

Kitâb-ı Mukaddes'in etkin bir tefsir malzemesi olarak kullanılıp kullanılmayacağını kilit noktasını eldeki metnin lafzî tahrife uğramış olma ihtimali oluşturmaktadır. Zira tefsirde bu yöneme karşı çıkanların en büyük argümanları bu malzemenin özünü korumadığı iddiasıdır. Bu noktada tahrifin mahiyeti, nedenleri, zamanı, oranı ve tüm bunlara rağmen belli kriterler çerçevesinde tefsir ilminde ondan istifade edilmeyi hak edip etmediği hararetli tartışmalara neden olmuştur.³⁰ Bu nedenle Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini sıklıkla kullanan İbn Âşûr'un tahrif konusuna yaklaşımı önemlidir. Zira onun kendi içindeki tutarlılığına dair sarf edilecek her cümle müellifin tahrif paradigmasıyla doğrudan ilişkili olacaktır.

İbn Âşûr, tahrif kelimesinin anlam sahasında, geniş ve doğru yoldan sapma, ana çizgiden kopma anlamlarının mündemiç olduğunu ifade ederken, terim anlamını: “vahyi uyarlamak ve uydurmak suretiyle onu doğru ve açık manadan uzaklaştırarak Allah'ın muradının aksine gelecek bir noktaya çekmek” şeklinde tanımlamaktadır.³¹ İbn Âşûr, tahrifin nedenleri üzerinde de durarak bunların kasıtlı veya kasıtsız olanlarına dikkat çekmektedir.³² Bu noktada müellifin tahrifin nedenleri ve bu nedenlerin kasıtlı olup olmamasına dair görüşleri önem arz etmektedir.

Kitâb-ı Mukaddes'in tarihî serüveni tahrif konusunda kilit bir role sahiptir. İbn Âşûr, birçok araştırmacı gibi Yahudilerin karşılaştığı birçok baskın ve sürgünden bahsederek bunlardan sonra sağ kalmayı başaran Yahudilerin farklı coğrafyalara dağıldıklarını daha sonra toparlanırken ellerindeki Tevratı da kalıntılarıyla derlemeye çalıştıklarını; fakat bu süreçte Tevrat'ın birçok bölümünün unutulduğunu ya da tahrip edildiğini vurgulamaktadır.³³ Yine müellif tahrifin bir kısmının da müstensih veya mütercim kaynaklı olduğunu belirtmektedir. Ona göre Tevrat eksik çeviri ve yanlış istinsah nedeniyle aslında olmayan birçok şeyi bünyesine almıştır.³⁴ Her ne kadar lafzî tahrif şeklindeki bu değişikliklerin genelde sehven yapılmış olduğu düşünülse de aralarında bilinçli tahriflerin olduğu da bir vakıdır.³⁵ Benzer şekilde İbn Âşûr, tahrifin bir başka nede-

26 Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 3/231, 243, 276, 6/292.

27 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 3/149, 22/299, 27/421.

28 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/73, 14/162, 26/25, 27/421.

29 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 14/162, 22/332.

30 Detaylı bilgi için bk. Mesut Kaya, ““De ki: Tevrat'ı Getirin de Okuyun” Tefsirde Kitap-ı Mukaddes'ten Nakilde Bulunmanın Meşruiyeti Bağlamında Bikâî-Polemîği”, *Marife* 13/2 (2013).

31 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/568, 5/75, 6/143, 6/200.

32 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/575, 577-578.

33 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/577-578, 23/159-160.

34 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 16/200, 20/30.

35 Mehmet Paçacı, “Kur'an-ı Kerim Işığında Vahiy Geleneğine -Kitap-ı Mukaddes Bağlamında- Bir Bakış”, İslâmî Araş-

ni olarak dildeki hakikat, mecaz ve teşbih gibi inceliklerin anlaşılmasına işaret etmekte buna özellikle Kitâb-ı Mukaddes'te sıklıkla geçen baba-oğul metaforunu örnek vermektedir. O, bu tahrif gerekçesini genel anlamda muhatapların bilgisizliklerine bağlamakta yani kasıtsız bir tahrif olduğunu düşünmektedir.³⁶ İbn Âşûr, Yahudi ve Hıristiyan bilginlerin kitaplarını menfaat amacıyla tahrif ettiklerini bildiren ayetleri³⁷ yorumlarken bunlara dair pek çok örnek vermektedir. Müellif öncekilerin aksine bu tahrif çeşidinin bilinçli yapıldığını belirtmektedir. Bununla birlikte müellifin bu çeşit tahrifin lafzî olmaktan ziyade yorumsal olduğu kanaatinde olduğu anlaşılmaktadır.³⁸ Zikredilen tüm bu tahrif çeşitlerine bakıldığında müfessirin tahrifin daha ziyade kasıtsız yapıldığı düşüncesinde olduğu anlaşılmaktadır ki bu durum onun tahrif konusuna daha yumuşak bir tavır göstermesiyle neticelenmiştir.

Tahrifin kendisi kadar mahiyeti de -lafzî veya yorumsallığı- erken dönemlerden beri tartışılmıştır. İbn Âşûr, Kitâb-ı Mukaddes'in hem lafzî hem de manevî tahrife maruz kaldığını düşünmektedir.³⁹ O Kitâb-ı Mukaddes'in daha ziyade manevî tahrife uğradığını düşünmektedir. Müellifin şu ifadeleri bunu açıkça ortaya koymaktadır:

“Tahriften kasıt, vahyi geldiği anlamdan koparmaktır. Bu da ya lafızları değiştirerek -ki bu durum azdır- ya vahyin bir kısmını gizlemek ve unutmış gibi yapmak veyahut da yanlış tevillerde bulunmak -ki bu tahrifin en yaygınıdır- şeklinde olmaktadır.”⁴⁰

İbn Âşûr bu kanaatiyle Kitâb-ı Mukaddes'teki lafzî tahrifin az, asıl tahrifin yorumda olduğunu savunanların safında yer almıştır.

“Allah tarafından muharref olduğu bildirilen bir kitap nasıl olur da tevâtüren nakledilen ve yazılan Kur'an'ın tefsirinde kaynak olarak kullanılabilir?” şeklinde mukadder bir soru haklı olarak âlimlerin tefsirde Kitâb-ı Mukaddes'e karşı mesafeli olmasına neden olmuştur. Bu, kendi içinde paradoksal bir durum olarak görülmüş ve çağdaş dönem müfessirlerinin muharref olduğunu kabul ettikleri Kitâb-ı Mukaddes'ten nakillerde bulunmaları eleştirilere konu olmuştur.⁴¹

İbn Âşûr'un tahrife rağmen Kitâb-ı Mukaddes'i aktif bir referans olarak kullanmasının paradoksal bir durum olup olmadığı konusu onun tahrife bakışı ve Kitâb-ı Mukaddes nakillerini kullanma metoduyla doğrudan ilgilidir. Kitâb-ı Mukaddes'in delil olabilmesi onun lafzen tahrif edilmemiş olmasını gerektirmektedir. Ayrıca bir kişinin böyle bir tutarsızlığından bahsedilebilmesi için onun Kitâb-ı Mukaddes'in büyük bir kısmının lafzen tahrif edildiği görüşünde olması gerekmektedir. İbn Âşûr, Kitâb-ı Mukaddes'in çok sınırlı miktarda lafzî tahrife maruz kaldığını, buna mukabil asıl tahrifin manada yapıldığı ve nicelik olarak ise bu tahrif çeşidinin çok daha fazla olduğu görüşündedir. Müellifin tahrif hakkındaki düşünceleri, Kitâb-ı Mukaddes nakillerinde belirlediği kriterler, nakilleri büyük oranda tenkit maksatlı kullanması ve bu konuda temkinli bir üslup kullanması,⁴² onu kendi içinde bir çelişkiye düşmekten kurtarmaktadır.

Bu noktada tahrifle doğrudan alakalı kadim bir tartışma konusu olan Kitâb-ı Mukaddes'i nakletme meşruiyeti hususunda İbn Âşûr'un görüşü üzerinde durulmalıdır. Âlimler, Kitâb-ı Mukaddes'le iştigal edilmesinin, özellikle de onun Kur'an tefsirinde kullanılmasının caiz, mekruh hatta haram olduğu şeklinde farklı görüşler ileri sürmüştür.⁴³ İbn Âşûr, Kitâb-ı Mukaddes naklinin meşruiyetini veya aksini savunanların

tırmalar 5/3 (1991), 181-182.

36 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 6/53.

37 *et-Tevbe* 9/31.

38 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/577, 707, 4/192, 6/209, 28/213.

39 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/196, 3/91, 5/75, 228.

40 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/568. ayrıca bk. 1/574-575, 4/192, 6/143, 209.

41 Muhammed Hüseyin Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn* (Kahire: Mektebetu Vehbe, ts.), 2/432; a.mlf., *el-İsrâiliyyât fi't-tefsîr ve'l-hadîs* (Kahire: Mektebetu Vehbe, ts.); Remzi Na'nâa, *el-İsrâiliyyât ve eseruhâ fi kütübi't-tefsîr* (Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1970), 365-367; Mustafa Öztürk, “İslâm Tefsir Geleneğinde Ehl-i Kitapla İlgili Bazı Telakkilerin Epistemik Değeri”, *Kur'an'ın Farklı İnanç Mensuplarına Yaklaşımı*, (Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2007), 38. Kaya, Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyat Eleştirisi, 349-350, 554, 571.

42 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/451, 571, 16/98.

43 Bu konudaki en meşhur tartışma Kitâb-ı Mukaddes naklini savunmak için *el-Akvâlü'l-Kavîme fi'n-Nakl mine'l-Kütübi'l-Kadîme* isimli bir risale kaleme alan Bikâî (öl. 885/1480) ile buna *el-Aslû'l-Asîl fi Tahrîmi'n-Nakl mine't-Tevrat ve'l-İncil ve el-Kavlü'l Me'lûf fi'r-Redd ale'l-Münkiri'l-Ma'ruf* isimli bir reddiye yazan Şemsüddîn Sehâvî (öl. 902/1479) arasında gerçek-

ileri sürdüğü delillere müracaat etmemiştir. Başka bir ifadeyle o, bu konudaki teorik tartışmalara doğrudan girmemiş, naklin cevazını savunanların safında bulunduğunu pratik uygulamalarıyla göstermiştir. Bazı araştırmacılar, Kur'an'ın önceki kitaplara yaptığı olumlu veya olumsuz referansları sağlıklı bir şekilde tahlil edebilmek, muhaliflerin görüşlerine cevap verebilmek ve İslam mahkemesine müracaat eden zimmiler arasında sağlıklı hükümlere varabilmek gibi nedenlerden dolayı Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunmanın gerekliliğini hatta bunun bir zorunluluk arz ettiğini savunmuştur.⁴⁴ İbn Âşûr'un meşruiyet tartışmalarına girmeye gerek görmemesi, Kitâb-ı Mukaddes naklini meşru gördüğü, hatta daha ötesinde -belli kuralları işletmek kaydıyla- onu tefsirin asli kaynaklarından biri olarak gördüğü şeklinde değerlendirilebilir.

4. ET-TAHRİR VE'T-TENVİR'DE KİTÂB-I MUKADDES'E MÜRACAATIN KLASİK İKİ KONUSU: TAHRİF VE BEŞÂİRÜ'N-NÜBÜVVE

Kitâb-ı Mukaddes'ten nakilde bulunmanın tarihî köklerine bakıldığında bunun ilk dönemlerden beri özellikle tahrif ve beşâirü'n-nübüvve üzerinde yoğunlaştığı başka bir ifadeyle çağdaş dönemde olduğu gibi çok farklı konularda nakillerin olmadığı görülecektir. Kur'an'ın Tevrat ve İncil'in tahrif edildiğini ve bu kitaplarda Hz. Peygamber'in sıfatlarının geçtiğini bildirmesi erken dönemlerden beri âlimleri Kitâb-ı Mukaddes'e yöneltmiştir. Hz. Peygamber'in sıfatlarının Kitâb-ı Mukaddes'te bulunması peygamberliğinin ispatına, bulunmaması Kitâb-ı Mukaddes'in tahrifine delil olarak kullanılmıştır.⁴⁵ Dolayısıyla tahrif ve beşâirü'n-nübüvve bu noktada birbiriyle ilişkili olarak Müslüman-Ehl-i kitap polemiklerinin öncelikli iki konusu haline gelmiştir.⁴⁶ İbn Âşûr da tefsirinde bu iki konuyla ilgili Kitâb-ı Mukaddes'e yoğun bir şekilde müracaat etmiştir. Gerek ilk dönemlerden günümüze kadar Kitâb-ı Mukaddes'e müracaatın klasik konuları olması gerekse de İbn Âşûr'un nakillerindeki yoğunlukları hasebiyle tahrif ve beşâirü'n-nübüvve konularını müstakil bir başlıkta ele almak uygun olacaktır.

4.1. TAHRİFLE İLGİLİ KİTÂB-I MUKADDES NAKİLLERİ

Kur'an'ın Tevrat ve İncil'e atıfları genel olarak *tahrif*, *tasdik* ve *tashih ayetleri* olarak tasnif edilebilir.⁴⁷ Müslümanlar, ilk dönemlerden beri tahrifi Ehl-i kitap metinlerinde görüp müntesipleri aleyhine kullanmak amacıyla doğrudan Kitâb-ı Mukaddes'e başvurmuşlardır. Klasik eserlerde olduğu gibi İbn Âşûr'un Kitâb-ı Mukaddes'i sıklıkla tenkit ettiği konulardan biri tahriftir. İbn Âşûr, Kitâb-ı Mukaddes'in daha çok manevî tahrife uğradığı görüşünde olsa da onda lafzî tahrifin vuku bulunduğunu da belirtmektedir.⁴⁸ Onun bu konudaki nakillerini lafzî ve manevî tahrif şeklinde iki kısımda tasnif etmek mümkündür.

4.1.1. LAFZÎ TAHRİF

Lafzî tahrif, doğrudan metnin dilsel bütünlüğü üzerinde tasarrufta bulunarak kutsal kitabın özgünlüğünün bozulması şeklinde yapılan tahrif şeklidir. O, lafzî tahrifin metni eksilterek, ona eklemeye bulunarak veya lafızlarını değiştirerek gerçekleştirildiğine dair örneklerle değerlendirilmektedir.

leşmiştir. bk. Kaya, "Bikâî-Sehâvî Polemiği".

44 Bk. Muhammed Hamidullah, "İslâmî İlimlerde İsrâiliyyât Yâhut Gayri İslâmî Menşeli Rivayetler", çev. İbrahim Canan, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 2 (1977); Mehmet Paçacı, "De ki: Allah Bir'dir" -İhlas Sûresi'nin Sami Geleneği Perspektifinden Bir Tefsiri-", *İslâmiyyât* 3 (1998), 50, 71; Baki Adam, "Kur'an'ın Anlaşılmasında Tevrat'ın Rolü", *İslâmî Araştırmalar* 9/3 (1996). Bu noktada Özcan Hıdır'ın meşruiyet tartışmalarıyla ilgili şu ifadelerinin kayda değer olduğunu düşünüyoruz: "...kanaatimizce bu konudaki en doğru tavır, nakilde bulunulan hususta tereddüt ve şüphesi bulunmayan kimsenin geçmiş kutsal kitaplardan nakilde bulunmasının caiz hatta gerekli, şüpheye düşen kimseye ise haram olduğudur." Özcan Hıdır, *Yahudi Kültürü ve Hadisler (İsrâiliyyât-Hadis İlişkisi)* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018), 416.

45 Muhammed Cemâleddin Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, thk. Muhammed Bâsil (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İmiyye, 1418), 1/33.

46 Mehmet Aydın, *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 145, 184.

47 Muhammed Tarakçı, "Tahrif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/422.

48 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/568, 3/91, 4/192, 5/75, 228.

Kitâb-ı Mukaddes metinlerinin bir kısmının tamamen ortadan kaldırılması lafzî tahrif şekillerinden biridir. Kur'an'ın Kitâb-ı Mukaddes'e yaptığı atıfların tedavülde bulunan nüshalarda mevcut olmamasından metnin eksiltmesinden kaynaklı lafzî tahrifi tespit etmek mümkündür.⁴⁹ İbn Âşûr, yeri geldikçe Kur'an'da yer alıp da Kitâb-ı Mukaddes'te anlatılmayan bazı bilgilere dikkat çekmiştir. Bir örnek verecek olsak müellif, Tevrat'taki anlatımda Hz. Süleyman'ın Belkis'ı tevhit inancına davet etmediğini belirterek bunu garipsemekte, bir peygamberin şirk ehlini buldukları hal üzere bırakmasının mümkün olmadığını belirtmekte ve bu gibi durumların metin eksiltmesinden kaynaklı lafzî tahrife yormaktadır.⁵⁰ Esasında Tevrat, birçok kıssanın detaylarını aktarmış olsa da Kur'an'da zikredilen bazı detaylara yer vermemiş olması muhtemeldir. Dolayısıyla Tevrat'ta kıssalarla ilgili bazı detayların yer almamasının tahrife dair güçlü bir delil sayılmayacağı ifade edilebilir.

İbn Âşûr, Kitâb-ı Mukaddes'in aslında olmayan şeyleri metne eklemek şeklindeki lafzî tahrife de dikkat çekmektedir. Örneğin, “*Elleriyle kitap yazıp sonra da onu az bir dünyalıkla değiştirmek için 'bu Allah katındandır' diyenlere yazıklar olsun...*”⁵¹ ayetinde “elleriyle kitap yazma” ifadesinin Ehl-i kitap'ın kendi hevâ ve heveslerince tasarlayıp uydurarak Tevrat'a ekledikleri şeyler olduğunu ifade etmektedir. O, “Bu Allah katındandır” ifadesinin bu sözlerin kendileri tarafından uydurulduğunu ve gerçeklikle hiçbir ilgisinin olmadığını gösterdiğini belirtmektedir.⁵²

Kur'an, önceki vahiylerin, müntesiplerince değiştirildiğini ifade etmekte, bunun için tahrif kelimesiyle yakın anlamlı olan “beddele” ifadesini kullanmaktadır.⁵³ Bu var olanın yerine başkasını ikame etme şeklinde gerçekleşmektedir. İbn Âşûr, bu anlamda metnin değiştirilmesinden kaynaklanan lafzî tahrif örneklerine dikkat çekmektedir. Kur'an, İsrâiloğulları'na altından buzağıyı yapan kişinin Sâmirî olduğunu ifade ederken Tevrat'ta bu kişinin Hz. Harun olduğu söylenmektedir.⁵⁴ İbn Âşûr, konuyla ilgili Tevrat pasajlarını naklederek bunun metnin değiştirilmesinden kaynaklanan lafzî bir tahrif olduğunu belirtmektedir.⁵⁵

4.1.2. MANEVÎ TAHRİF

İbn Âşûr, Kitâb-ı Mukaddes'te asıl tahrifin ağırlıklı olarak yorum üzerinde gerçekleşen manevî tahrif olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶ Ona göre manevî tahrif, doğru ve açık manadan yanlış tevile yönelme ve bazı kısımların kelime oyunları ile başka anlamlara çekilmesi şeklinde gerçekleşmektedir.⁵⁷ Müellifin konuyla ilgili değerlendirmelerine istinaden manevî tahrifin *tevil ve fonetik* (ses bilgisi) olarak ikili tasnifle ele alındığını söylemek mümkündür.

Manevî tahrifinin en yaygın şeklinin tevil bazında yapıldığını söylemek mümkündür. İbn Âşûr, tahrifin bu çeşidi üzerinde çokça durarak bu konuda Kitâb-ı Mukaddes'te sıklıkla geçen baba-oğul metaforu üzerinden dikkat çekmiştir. Müellif, Tevrat ve İncillerde Allah için baba, Mesih için oğul gibi ifadelerin yoğun bir şekilde kullanıldığını, Yahudi ve Hıristiyanların bu ifadeleri yanlış tevil ederek tahrif ettiklerini böylece dinlerinin özünü bozduklarını vurgulamıştır.⁵⁸

Kur'an, Yahudilerin birtakım kelimeler üzerinde tasarrufta bulunarak fonetik bazda tahrif yaptıklarını haber vermektedir.⁵⁹ İbn Âşûr, Yahudilerden bir grubun Tevrat'tan olmadığı halde ondan olduğu kanısı uyandırmak için kelimelerin fonetik yapısında oynamalar yaptıklarını aktarmaktadır. O, ilgili ayetlerde geçen “leyy” ifadesinin dinleyenine kulağına farklı bir kelimenin tınısını hissettirmek kastıyla dili alfabe

49 Paçacı, “Vahiy Geleneğine Bir Bakış”, 182.

50 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 20/31.

51 el-Bakara 2/79.

52 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/575, 3/279.

53 el-Bakara 2/59, el-A'râf 7/162.

54 Bk. Tâhâ 20/85; Çıkış, 32/1-5.

55 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 9/109, 16/281, 290.

56 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/568, 1/574, 6/209.

57 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/568, 5/75, 6/143.

58 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/684, 6/55-56, 25/248, 27/425.

59 Âl-i İmrân 3/78, en-Nisâ 4/46.

harflerden birini kendisine yakın olan başka bir harfe kaydırmak anlamına geldiğini belirtmektedir.⁶⁰ Bu tahrif çeşidi metnin özünde değil manada yapılan bir tahriftir. Dolayısıyla bu çeşit tahrifin Kitâb-ı Mukaddes'in tefsir kaynağı olarak kullanılmasına ciddi bir engel teşkil etmeyeceği ifade edilebilir.

4.2. BEŞÂİRÜ'N-NÜBÜVVE İLE İLGİLİ KİTÂB-I MUKADDES NAKİLLERİ

Beşâirü'n-nübüvve kavramı daha çok Hz. Peygamber'in nübüvvetinin önceki ilâhî metinlerde haber verilip müjdelenmesi anlamında kullanılmaktadır.⁶¹ Kur'an-ı Kerim'de önceki ilâhî kitaplarda Hz. Peygamber'in geleceğinin müjdelendiği bildirilmektedir.⁶² İslamî literatürde Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin yer almasının önemli nedenlerinden birini beşâirü'n-nübüvve'ye dair haberler oluşturmuştur. Bu konuyla tahrifin birbiriyle irtibatlı olduğu belirtilmelidir. Zira âlimler Kitâb-ı Mukaddes'te beşâirü'n-nübüvve'yle ilgili delilleri Hz. Peygamber'in sadakatine, bulamadıkları delilleri ise tahrifin varlığına bir hüccet olarak kullanmışlardır.⁶³ Böyle bir yaklaşım ancak Kitâb-ı Mukaddes'in lafzî değil manevî tahrifini iddia edenler tarafından kabul edilebilecek bir tutumdur. Aksi halde bu durum tutarlılıktan uzak çifte standartlı bir yaklaşım olacaktır. İbn Âşûr, Kitâb-ı Mukaddes'in ağırlıklı olarak manevî tahrife uğradığı kanaatine sahip olduğu⁶⁴ için böyle bir çelişkiye düşmemektedir. O, sıklıkla Hz. Peygamber'in Kitâb-ı Mukaddes'te müjdelendiğini vurgulamakta bunu beşâirü'n-nübüvve'le ilgili doğrudan veya buna hamledilebilecek ayetlerde yapmaktadır.⁶⁵ İbn Âşûr'un bu konuya dair Kitâb-ı Mukaddes nakillerini Ahd-i Kadîm ve Ahd-i Cedîd'den yaptığı nakiller şeklinde iki başlık altında değerlendirmek mümkündür.

4.2.1. AHD-İ KADİM'DEN BEŞÂİRÜ'N-NÜBÜVVE'YE DAİR NAKİLLER

Beşâirü'n-nübüvve düşüncesini Kitâb-ı Mukaddes'ten hareketle ispatlama yaklaşımının öncelikli kısmını Ahd-i Kadîm metinleri oluşturmaktadır. İbn Âşûr, beşâret düşüncesinin önemli bir kısmını Ahd-i Kadîm'de geçen pasajları aktarır yorumlayarak ortaya koymaktadır.

Ahd-i Kadîm'de beşâirü'n-nübüvve ile en yaygın pasajlardan biri Hz. Musa'nın kendisi gibi bir peygamber geleceğini bildiren ifadelerdir. İbn Âşûr, dört farklı ayet bağlamında⁶⁶ Hz. Musa'nın peygamber beklentisini ortaya koyan ifadelerini nakletmiştir.⁶⁷ Benzer şekilde Ahd-i Kadîm'de geçen bazı ifadeler Hz. Peygamber'in zuhur edeceği mekâna ve onun ümmetinin özelliklerine işaret ettiği iddia edilerek beşâirü'n-nübüvve ile ilişkilendirilmiştir. İbn Âşûr, Hz. Muhammed'den ve onun ashabının Tevrat ve İncil'de yer alan vasıflarından bahseden ayetin⁶⁸ tefsirinde Kitâb-ı Mukaddes'te Hz. Peygamber'in gönderileceği mekânla ve ümmetinin özellikleriyle ilişkilendirilen ifadelere değinmiştir. Tevrat pasajlarında geçen ve bir mekân ismi olduğu anlaşılan Fârân (İbr. Paran) kavramı⁶⁹ İbn Âşûr tarafından Hicaz civarında bulunan bir dağ olarak kabul edilmiş ve beşâirü'n-nübüvve ile irtibatlandırılmıştır.⁷⁰ Yine İbn Âşûr, Ahd-i Kadîm'de Tevrat/el-Esfârü'l-hamse dışında İşaya Kitabı'nda geçen ve "kıyı halkları" şeklinde çevrilen "Cezâir" ifadesinin Cezîretülarab'a işaret ettiğini belirtmiştir.⁷¹

60 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 3/291, 3/293.

61 Bk. Fadıl Ayğın, *Son Peygamberi Müjdelemek Beşâirü'n-Nübüvve* (Ankara: İsam Yayınları, 2017), 29-30.

62 el-A'râf 7/157; eş-Şuarâ 26/197; el-Feth 48/29; es-Saf 61/6.

63 Kâsımî, *Mehâsinü'l-te'vil*, 1/34; Adem Özen, "İslâm-Yahudi Polemiği ve Tartışma Konuları", *Divân: İlmî Araştırmalar* 9 (2000/2), 216.

64 Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/568, 574-575, 4/192, 6/209, 27/38.

65 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/601, 626, 2/39-40, 291, 6/266, 345, 19/191.

66 Âl-i İmrân 3/81, el-A'râf 7/157, eş-Şuarâ 26/196, el-Beyyine 98/1.

67 Bk. Tesniye, 18/15-16, 18-19; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 3/298, 9/132, 19/191, 30/473.

68 el-Feth 48/29.

69 Bk. Tesniye, 33/2-3, Tekvin, 21/21.

70 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 26/207.

71 Bk. İşaya, 42/1-8; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/55-56.

4.2.2. AHD-İ CEDİD'DEN BEŞÂİRÜ'N-NÜBÜVVE'YE DAİR NAKİLLER

Kur'an, Tevrat gibi İncil'de de Hz. Peygamber'in geleceğine dair bilgilerin olduğunu bildirmekte, hatta isminin Ahmed olduğu şeklinde beşâire dair en açık bilgi Hz. İsa'nın ağzından aktarılmaktadır.⁷² İbn Âşûr, bu husustaki tartışmaların önemli bir kısmını Ahd-i Cedid'den naklettiği pasajlar üzerinden sürdürmektedir. Öyle ki Ahd-i Cedid'den yaptığı nakillerin çoğunun beşâir konusuyla ilgili olduğu ifade edilebilir.

Beşâirü'n-nübüvve Ahd-i Cedid'den hareketle en çok Arapça'ya "faraklit" şeklinde geçen "praklit" ifadesinin geçtiği Yuhanna İncili'ndeki pasajlarla temellendirilmektedir.⁷³ Kur'an'da Hz. İsa'nın kendinden sonra gelecek "Ahmed" isminde bir peygamberi müjdelediği bildirilmektedir.⁷⁴ Bu ayet, âlimleri Ahd-i Cedid'de "Ahmed" ismine tekabül edecek ifadeleri aramaya sevk etmiştir. Neticede Yuhanna İncili'nde geleceği müjdelenen "paraklit" ile Ahmed kelimesi özdeşleştirilmeye çalışılmıştır. İbn Âşûr'da İslamî yorum geleneğine uyarak "Ahmed" ismini "Faraklit" kelimesiyle özdeşleştirmektedir.⁷⁵ Benzer şekilde müellif, Ahd-i Cedid'de yer alan "Hz. İsa'nın göksel egemenliğin müjdesinin bütün uluslara tanıklık olması için dünyanın her yerinde dinini duyuracağını"⁷⁶ anlatan pasajları beşâirü'n-nübüvve ile ilişkilendirmiştir. O, Hz. İsa'nın bu vazifeyi gerçekleştirdikten sonra dünyanın sonunun geleceğini ifade ettiği pasajları da beşâirü'n-nübüvve'ye yormuştur.⁷⁷ Kısacası İbn Âşûr, beşâirü'n-nübüvve konularıyla yeteri kadar ilgilenmiş, Kitâb-ı Mukaddes nakillerini Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat amacıyla aktif bir şekilde kullanmıştır.

5. ET-TAHRİR VE'T-TENVİR'DE TEFSİRE YÖNELİK KİTÂB-I MUKADDES NAKİLLERİ

5.1. KUR'AN-KİTÂB-I MUKADDES KARŞILAŞTIRMALARI VE İ'CÂZÜ'L-KUR'AN

et-Tahrîr ve't-Tenvîr'de yapılan Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin büyük bir kısmı iki kitabın karşılaştırmasına yöneliktir. İbn Âşûr, yaptığı bu karşılaştırmalarda iki metin arasındaki uygunluğa ve farklılıklara dikkat çekmiştir. Müellif, bu karşılaştırmaları özellikle i'câzü'l-Kur'an'ı ispatlayacak şekilde kullanmaktadır. O, metinler arası karşılaştırmalar yaparken aynı veya benzer kıssaların yer almasını Kur'an'ın vahiy geleneğinin bir devamı olduğuna dair bir kanıt olarak kullanılırken; bazı kıssaların Kitâb-ı Mukaddes'te hiç olmaması veya bazı farklılıklarla zikredilmesini Kur'an'ın kaynağının Kitâb-ı Mukaddes olmadığına dair bir kanıt olarak ileri sürmektedir. Böylece İbn Âşûr, metinler arası karşılaştırmaları i'câzü'l-Kur'an'ı destekleyen iki kutuplu bir argüman olarak kullanmaktadır.⁷⁸

Vahiy zincirinin son halkası olması hasebiyle Kur'an'ın daha önce gönderilen kitaplarla benzerliğinin bulunması doğaldır. İbn Âşûr, Kur'an ile Kitâb-ı Mukaddes'i paralel okumalara tabi tutarak aralarında ki benzerliklere dikkat çekmiştir. Bununla hem Kur'an'ın ilâhî kaynaklı olduğunu ispatlamaya çalışmış hem de Kitâb-ı Mukaddes'te tahrif ve tebdilden korunmuş yerlerin olduğunu da vurgulamıştır.⁷⁹ Örneğin, Kur'an'da sahâbe Tevrat ve İncil'de ziraatçının hoşuna giden bir ekin'e benzetilmiştir.⁸⁰ İbn Âşûr, sahâbeyle ilgili olan bu tasvirleri Tevrat ve İncil'deki yerlerini tespit ederek oradan nakletmiştir.⁸¹

72 Bk. el-A'râf 7/157, es-Saf 61/6.

73 Yuhanna, 14/16-17, 26, 30-31, 15/26.

74 es-Saf 61/6.

75 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28/183-184, 30/473.

76 İslami geleneğin beşâirü'n-nübüvveyi ispatlamak için başvurduğu argümanlardan biri de mevcut İncillerde yer alan "Tanrının krallığı/göksel egemenlik" düşüncesidir. Bu ifadeyle Tanrının tarihe müdahale edip doğru inancı tesis edeceği, kötülükleri kaldıracığı, dinî-ahlakî bozulmayı gidereceği düşüncesi kastedilmektedir. İncillere göre Hz. İsa göksel egemenliğin dünyanın her yerine hakim olması için büyük bir çaba içerisine girmiş, bu konuda bütün uluslara tanıklık etmiştir. Detaylı bilgi için bk. Aygün, *Beşâirü'n-Nübüvve*, 444-460.

77 Matta, 24/11, 13-14; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 3/298, 7/11, 9/134, 28/185, 30/473-474.

78 Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/126, 129, 488-499, 16/345.

79 Bunlardan bazıları için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/429, 2/68, 6/52, 9/125, 156, 11/280, 15/32-33, 22/55-56, 26/325, 360, 27/131.

80 el-Fetih 48/29.

81 Tesniye, 33/2-3; Matta, 13/3-8, 23; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 26/207-208.

İbn Âşûr yaptığı Kur'an'la Kitâb-ı Mukaddes karşılaştırmalarında metinler arası farklılıkları da ortaya koymaktadır. Bu farklılıklar ağırlıklı olarak Kur'an'da olup Kitâb-ı Mukaddes'te olmayan kısımların belirlenmesi veya Kur'an ile Kitâb-ı Mukaddes kıssalarının birbirinden ayrıldıkları noktaların tespiti şeklindedir. Oryantalistik iddialardan biri Kur'an'ın Tevrat ve İncil kökenli olduğudur.⁸² Onların bu iddialarını boşa çıkaracak en güçlü kanıt, Tevrat ve İncil'de olmadığı halde Kur'an'da yer alan bazı kıssaların veya kıssaya dair bazı detayların varlığıdır. Müellif, metinler arası farklılıklara vurgu yapan karşılaştırmalarıyla onların bu iddiasını boşa çıkarmaktadır. Örneğin Kur'an'da tûfan esnasında Hz. Nuh ile oğlu arasında geçen diyalogdan aynı şekilde Hz. İbrahim'in babası ve kavmiyle olan diyalogundan bahsedilmektedir.⁸³ Müellif kıssalardaki bu kısımların Tevrat'ta bulunmadığına dikkat çekmektedir. İbn Âşûr aynı zamanda Kur'an ile Kitâb-ı Mukaddes kıssalarının birbirinden ayrıldıkları noktaları da vurgulamaktadır. Müellif'in dikkat çektiği bu farklılıklar daha çok şahıs, mekân isimleriyle alakalıdır. O, bu tür farklılıkları mümkün mertebe tevill etmekte acele bir değerlendirmeye metnin tahrif ve tebdile uğradığına hükmetmemektedir.

5.2. LÜGAVÎ KONULAR BAĞLAMINDA KİTÂB-I MUKADDES NAKİLLERİ

İbn Âşûr, lügavî konularda Kitâb-ı Mukaddes bilgilerinden aktif bir şekilde yararlanmaktadır. O, Arapça, İbrânîce ve Ârâmîce'nin köken itibarıyla birleştiklerine ve birçok ortak özelliklerinin bulunduğu dikkat çekerek⁸⁴ bu durumdan istifade etmektedir. Müellif, özellikle tespit ettiği kelime anlamlarını desteklemede ve lafzî tahlillerde Kitâb-ı Mukaddes bilgilerine sıklıkla müracaat etmektedir. İbn Âşûr, Kur'an kelimele-
rinin anlamlarını tespit etmeye büyük önem vermektedir. Onun bu konuda istifade ettiği kaynaklardan biri de Kitâb-ı Mukaddes bilgileridir. Şu var ki müellif, kelime anlamlarını tespitinde önceliği Kitâb-ı Mukaddes'e vermemekte fakat kelimenin anlamına dair vardığı kanaati desteklemek amacıyla Kitâb-ı Mukaddes'ten istifade etmektedir. Örneğin, Sînâ Çölü' de İsrâiloğulları'na verilen nimetlerden biri "الْمَنْ" kelimesiyle ifade edilen "kudret helvası"dır.⁸⁵ Müellif bu kelimeyi: "havada oluşup çöldeki ağaç ve çalılıklar üzerinde görül-
len, ıslak una benzeyen, tadı tatlı ile ekşi arasında ve sarıya çalan bir renkte reçine türü bir madde" şeklinde tanımladıktan sonra bu tanımı destekleyen Kitâb-ı Mukaddes bilgisini nakletmektedir.⁸⁶

Müfessir, benzer şekilde lafzî tahliller bağlamında da Kitâb-ı Mukaddes bilgilerinden sıklıkla istifade etmektedir. Lafzî tahlillerle kelimenin, ma'rifelik-nekrelik, müfretlik-cemilik, ucmelik-muarreblik, işti-
kak ve kıraat kaynaklı değişiklikler gibi yönlerden irdelenmesini kastediyoruz. O, sözü edilen konularda vardığı kanaatleri Kitâb-ı Mukaddes'teki kullanımlarla desteklemektedir. Örneğin müfessir, "Biz Musa'ya levhalarda her şeyden bir öğüt yazdık ve her şeyi uzun uzadıya açıkladık..."⁸⁷ ayetini tefsir ederken neden ma'rife ve çoğul olan "el-elvâh" kelimesinin tercih edildiğini Kitâb-ı Mukaddes'ten yaptığı nakillerle izah etmektedir.⁸⁸

5.3. ŞER'Î HÜKÜMLER BAĞLAMINDA KİTÂB-I MUKADDES NAKİLLERİ

İbn Âşûr, tefsir ilminde olduğu kadar İslam hukukunda da şöhret bulmuş bir âlimdir. Müellif, hem doğrudan ahkâm konularını ele alan hem de Kur'an kıssaları gibi dolaylı olarak ahkâm konularıyla ilişki-
lendirdiği ayetlerin tefsirinde Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan şer'î konulardan istifade etmektedir. O, her ne kadar şer'î hükümler bağlamında sıklıkla Kitâb-ı Mukaddes bilgilerine müracaat etmiş olsa da bu nakillere dayanarak herhangi bir hüküm inşa etmemektedir. Müellif, şer'î hükümlerle ilgili Kitâb-ı Mukaddes bilgi-
lerini genellikle Kur'an'ın atıfta bulunduğu hükümleri onların kitaplarında tespit etme ve iki metni ahkâm yönüyle karşılaştırma bağlamında nakletmektedir. Örneğin, Kur'an'da Hz. Musa ve Hz. İbrahim'e vahye-

82 Rudi Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, çev. Ömer Özsoy (Ankara: OTTO Yayınları, 2018), 104-105.

83 Bk. Hûd 11/42, el-En'âm 6/74-82; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 7/312, 12/75.

84 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/408.

85 el-Bakara 2/57.

86 Bk. Çıkış, 16/14, 31, 35, Sayılar, 11/7-8; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/509.

87 el-A'râf 7/145.

88 Bk. Çıkış, 24/12, 34/28-29; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 9/96.

dilmiş sahifelerde hiç kimsenin başkasının günah yükünü yüklenmeyeceğinin yazılı olduğu bildirilmiştir.⁸⁹ İbn Âşûr, bu ayetleri tefsir ederken Tevrat'ta söz konusu ifadenin ne şekilde ve nerelerde geçtiğini nakletmektedir. O, Tevrat'ta Hz. İbrahim'in Lût'un kavmiyle ilgili "Ya Rabbi! Haksızla birlikte haklıyı da mı yok edeceksin"⁹⁰ dediğini söylemekte ve bu sözün benzerinin Tevrat'ın Tesniye Kitabı'nın 24. bölümünde: "Ne babalar çocuklarının günahından ötürü öldürülecek, ne de çocuklar babalarının. Herkes kendi günahı için öldürülecek."⁹¹ şeklinde yer aldığını nakletmektedir.⁹²

5.4. MÜBHEMÂTÜ'L-KUR'AN BAĞLAMINDA KİTÂB-I MUKADDES NAKİLLERİ

İbn Âşûr, Mübhemât'ül-Kur'an'ı bilmenin kişiye önemli bir fayda sağlamayacağını, önemli bir faydası olsaydı Allah'ın onları bize bildireceğini vurgulamış olsa da⁹³ bu söylem düzeyinde kalmıştır. Aksine müellifin Mübhemâtı tespit etme noktasında büyük bir gayret içerisinde olduğu söylenebilir. O Mübhemâtı tefsir ederken isrâîlî rivayetlerden ve Kitâb-ı Mukaddes bilgilerinden istifade etmektedir. Aralarında bir kıyas yapacak olursak Kitâb-ı Mukaddes bilgilerine isrâîlî rivayetlerden hem daha fazla müracaat etmekte hem de daha fazla itimat etmektedir. Örneğin müellif, Hz. Musa'nın yardığı deniz,⁹⁴ Tûr Dağı'nda bulunduğu sırada yanan ağaç,⁹⁵ havâiriler,⁹⁶ kendisine kitaptan ilim verilen şahıs,⁹⁷ Hz. İbrahim'e gönderilen meleklerin ismi⁹⁸ ve daha birçok Mübhemâtü'l-Kur'an'a dair konuyu Kitâb-ı Mukaddes bilgilerinden istifade ederek belirlemeye çalışmıştır.

5.5. KUR'AN KISSALARINI DETAYLANDIRMADA KİTÂB-I MUKADDES NAKİLLERİ

Kur'an kıssaları genellikle detaylardan uzak özlü bir şekilde aktarılırken aynı kıssaların büyük bir kısmı detaylı bir şekilde Kitâb-ı Mukaddes'te geçmektedir. Bu nedenle Kur'an kıssalarının detaylarını öğrenmek isteyenlerin öncelikli kaynaklarından biri Kitâb-ı Mukaddes olmuştur. İbn Âşûr da Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin önemli bir kısmını Kur'an'da özlü bir şekilde anlatılan kıssanın detaylarını aktarmak amacıyla yapmıştır. Örneğin, Müellif, meleklerin misafir olarak Hz. İbrahim'i ziyaret etmesinden bahseden "*Hemen ailesinin yanına giderek kızarmış bir buzağı eti getirdi.*"⁹⁹ ayetini yorumlarken şu detaya yer vermektedir: Tevrat'ta geçtiği üzere Hz. İbrahim o esnada çadırının kapısının önündeki bir ağacın altında oturuyordu. Misafirler gelince ağacın altında konaklamalarını sağladı.¹⁰⁰ Müellif, Tevrat'ta geçen bu ifadelerle istinaden Hz. İbrahim'in 'ailesinin yanına gitmesini', 'çadırın içinde bulunan ailesinin yanına girmesi' şeklinde Tevrat'ta yer alan detayla izah etmiştir.¹⁰¹

İbn Âşûr'un ayetleri detaylandırmak için Kitâb-ı Mukaddes'ten yaptığı kısa alıntılar yanında yer yer uzun alıntılar yaptığını görmek de mümkündür. Müellifin olayın detayını vermek amacıyla yapmış olduğu uzun Kitâb-ı Mukaddes nakillerini bazen lafzen aktardığını ama genellikle konuyla ilgili bölümleri genel hatlarıyla özetlemekle yetindiği görülmektedir. Müfessir, genellikle Kur'an'da özetle aktarılan kıssaları Kitâb-ı Mukaddes'te geçen bilgilere güvenip onları esas alarak detaylandırmaktadır. Böyle bir yöntemin öncelikle güvenilirliği, ikinci olarak da gerekliliği tartışmaya açıktır.

89 en-Necm 53/36-38.

90 Bk. Tekvin, 18/23.

91 Bk. Tesniye, 24/16.

92 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 27/131.

93 Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/65-66, 513, 12/225, 16/18.

94 Bk. el-Bakara 2/50; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/494.

95 Bk. el-Karsas 28/30; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 20/113.

96 Bk. Âl-i İmrân 3/52; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 3/256.

97 Bk. en-Neml 27/40; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 19/271.

98 Bk. ez-Zâriyât 51/24-25; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 26/357.

99 ez-Zâriyât 51/26.

100 Bk. Tekvin, 18/1, 4, 6.

101 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 26/258-359.

5.6. YORUM TERCİHLERİNİN KİTÂB-I MUKADDES NAKİLLERİYLE DESTEKLENMESİ

İbn Âşûr, ayet tefsirlerinde farklı yorumlara delilleriyle birlikte yer vermekte ve genelde tercihini belirtmektedir. Müellifin yorum tercihlerini bazen Kitâb-ı Mukaddes bilgilerine dayandırdığı görülmektedir. Esasında o, tercihlerini salt Kitâb-ı Mukaddes'e dayandırmak yerine genellikle bir yorumu tercih ederken birden fazla gerekçeye dayandığı bu gerekçelerden biri Kitâb-ı Mukaddes bilgileriye, bunu diğer gerekçelerden sonra, onları destekleyici mahiyette zikrettiği görülmektedir. Müellifin bu tutumunun isabetli ve sağlıklı olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin Yerlerin ve göklerin yaratılmasıyla ilgili ayetin tefsirinde¹⁰² önce yeryüzünün mü yoksa gökyüzünün mü yaratıldığı üzerinde durarak farklı görüşleri delilleriyle sıralamakta, jeoloji uzmanlarının konuyla ilgili teorilerini özetlemektedir. Sonrasında gökyüzünün daha önce yaratıldığı görüşünün tercihe daha şayan olduğunu ifade ederek kanaatini Tekvin Kitabı'ndaki pasajlardesteklemektedir.¹⁰³

5.7. TEFSİRLERDEKİ BAZI BİLGİLERİN KİTÂB-I MUKADDES'E ARZ EDİLMESİ

İbn Âşûr'a göre olması gereken selef âlimlerinin ortaya koyduğu birikimi elden geçirmek, gerekli düzeltmeleri yapmak ve doğrularını kabul etmektir.¹⁰⁴ O, önceki tefsirleri değerlendirirken Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini de bir kıstas olarak kullanmaktadır. Onun, tefsirlerden aktardığı bilgileri Kitâb-ı Mukaddes'e arz ederek bazen eleştirdiği bazen de desteklediğini görmek mümkündür. Müellif, söz konusu bilgileri Kitâb-ı Mukaddes bilgileriyle çelişmesi ve onda yer almaması durumunda eleştirmekte fakat müfessirlerin görüşleriyle Kitâb-ı Mukaddes bilgilerinin mutabık olduğu durumlarda müfessirlerin görüşlerini Kitâb-ı Mukaddes bilgileriyle desteklemektedir.

İbn Âşûr, tefsirlerde yer alan bilgilerden bazılarını Kitâb-ı Mukaddes'te geçen bilgilerle uyuşmadığı gerekçesiyle eleştirmektedir. Örneğin, “*Biz Musa'ya levhalarda her şeyden bir öğüt yazdık ve her şeyi uzun uzadıya açıkladık; onlara sıkıca sarıl, milletine de emret, onları en güzel şekilde tutsunlar. Yakında size fasıkların yurduunu göstereceğim.*”¹⁰⁵ Ayetinde geçen “fasıkların yurdu” ifadesiyle Amâlikâlıların yurdu olan Şam topraklarının kastedildiği belirtmektedir. Bazı müfessirlerin bu ifadeyle Mısır'ın kastedildi görüşünü¹⁰⁶ Çıkış Kitabı'ndaki bazı pasajlara uymadığı gerekçesiyle tenkit etmektedir.¹⁰⁷ Belirtmek gerekir ki müellifin bu tutumu tartışmaya açıktır. Zira bu haddi zatında tahrif edildiği bildirilen Kitâb-ı Mukaddes'i İslam âlimlerinin görüşünden daha muteber görme anlamına gelecektir. Müfessirlerin görüşleri Kitâb-ı Mukaddes'le çelişse bile bu görüşleri eleştirmek için Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini destekleyecek başka karinelere de gereksinim bulunmalıdır. Zira konuyla ilgili Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan bilginin tahrif edilip edilmediğinden emin olamayız.

İbn Âşûr, aynı zamanda müfessirlerin bazı görüşlerini Kitâb-ı Mukaddes'te geçmediği için de eleştirdiği veya bu tür bilgilere temkinli yaklaştığı görülmektedir. Söz konusu bilgiler genelde Yahudilik ve Hıristiyanlıkla ilgilidir. Ona göre bu dinlerle ilgili bilgilerin onların kitaplarında bir şekilde geçmiş olması gerekirdi. Örneğin, kısası konu edenine ayetin¹⁰⁸ Kurtubî'nin, “İncil'in kısas hakkındaki hükmü mutlak olarak affetmektir” şeklindeki görüşünü aktararak böyle bir bilgiyi İncillerde geçmediği gerekçesiyle tenkit etmektedir.¹⁰⁹

102 el-Bakara 2/29.

103 Tekvin, 1/1-2; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/384.

104 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/7.

105 el-A'râf 7/145.

106 Bk. Muhammed İbn Cerîr Taberî, *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kurân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1420/2000), 13/111; Ebû İshâk Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, thk. Ebu Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1422/2002), 4/283; Ebu'l-Hasen Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdulkasım b. Abdurrahman (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-İlmiyye, ts.), 2/261.

107 Bk. Çıkış, 34/15-16; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 9/102.

108 el-Bakara 2/178.

109 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/143.

6. ET-TAHRİR VE'T-TENVİR'DE TENKİDE YÖNELİK KİTÂB-I MUKADDES NAKİLLERİ

6.1. KİTÂB-I MUKADDES'İN KUR'AN VE HADİS MERKEZLİ TENKİDİ

İbn Âşûr'un Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini Kur'an ve hadise arz ederek tenkit ettiği görülmektedir. Bunlardan Kur'an'a arzı hadise arzdan daha sık işletmektedir. O, daha ziyade Kitâb-ı Mukaddes'te geçen bazı bilgileri Kur'an'da geçmedikleri gerekçesiyle eleştirmektedir. Örneğin Hz. Musa'nın sekiz veya on yıllık hizmetine karşılık hayvanlarını suladığı kızlardan biriyle nikahlanacağına dair ayeti¹¹⁰ yorumlarken Tevrat'ta Hz. Musa'dan talep edilen görevin Yitro/Şuayb'ın koyunlarını otlatması olduğu bilgisini Kur'an'da yer almadığı gerekçesiyle tenkit etmektedir.¹¹¹ Esasında müfessirin Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan bazı bilgileri Kur'an'da geçmemesi nedeniyle tenkit ederken Mübhemâtü'l-Kur'an'ı sıklıkla Kitâb-ı Mukaddes bilgileriyle izah etmesi tutarlı bir tutum değildir. Müellif bazen de Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini hadislere arz ederek tenkit etmektedir. Örneğin “*Sonra, duman halinde bulunan göğe yöneldi...*” ayetindeki¹¹² “دُخَانٌ” kelimesinin Tevrat'taki bilgiye istinaden “karanlık” diye izah edilmesini “O bulutlarla kaplıydı”¹¹³ hadisiyle çeliştirdiği gerekçesiyle reddetmektedir.¹¹⁴

6.2. KİTÂB-I MUKADDES'İN İSLAM İTİKÂDINCA TENKİDİ

et-Tahrîr ve't-Tenvîr'de tenkit edilen Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin büyük çoğunluğu itikadî konularla ilgilidir. İbn Âşûr'un özellikle Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan Allah, peygamber ve melek tasavvurlarını tenkit ettiği görülmektedir. O, bu tenkitlerinde bazen sert bir üslup kullanırken bazen de sadece söz konusu bilginin yanlış olduğunu belirtmekle yetinmektedir. Kitâb-ı Mukaddes'te cennette gezinen, yiyen-içen, insanlarla güreş tutan, yorulup dinlenen, oğulları olan, komşularını soymalarını emreden, aldatılabilen ve pişman olan vb. özelliklerde bir Allah tasavvuruyla karşılaşılmaktadır.¹¹⁵ İbn Âşûr yeri geldikçe oradaki yanlış Allah tasavvurunu tenkit etmektedir. Örneğin, “*Andolsun, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık. Bize bir yorgunluk da dokunmadı.*”¹¹⁶ ayetinin tefsirinde Tekvin Kitabı'nda Allah'ın yorulduğunu ifade eden pasajları tenkit etmektedir.¹¹⁷

Sıradan bir insan için bile düşünüldüğünde yüz kızartıcı hadiseler Kitâb-ı Mukaddes'te peygamberler için anlatılmaktadır. Sarhoş olup çıplak bir şekilde ortalıkta dolaşan, kızlarıyla veya başkalarıyla zina eden, tasarlayarak adam öldüren, kavminin tapması için put yapan peygamber tabloları bunlardan sadece bazılarıdır.¹¹⁸ İbn Âşûr'un tenkit maksatlı Kitâb-ı Mukaddes nakillerinin büyük bir kısmının İsmet-i Enbiya anlayışına ters anlatımların varlığıyla ilgili olduğu söylenebilir. Örneğin Hz. Musa'nın kavga eden iki adamdan birinin kendisinden yardım istemesi üzerine düşman tarafından olana bir tokat atarak ölümüne neden olmasından bahseden ayeti¹¹⁹ tefsir ederken Tevrat'ta geçen Hz. Musa'nın tasarlayarak cinayet işlediği bilgiyi tenkit etmektedir.¹²⁰

Kitâb-ı Mukaddes'in bazı pasajlarında meleklerin Allah'ın oğulları oldukları, bazılarının helâk haberlerini getirdikleri gerekçesiyle düşman olarak görülmeleri, Allah'ın emirlerini çiğnemeleri, bir kısmının iyi bir kısmının kötü olması ve yeme-içme ihtiyaçlarının bulunması gibi ifadeler geçmektedir.¹²¹ İbn Âşûr yer yer Kitâb-ı Mukaddes'teki melek tasavvurunu tenkit etmektedir. Örneğin, “*De ki, “Cebrâil'e düşman*

110 el-Kasas 28/27.

111 Bk. Çıkış, 3/1; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 20/108. Benzer örnekler için ayrıca bk. 9/115-116, 20/99, 111, 23/131-132.

112 Fussilet 41/11.

113 Ebû Dâvûd, *Müsned*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru'l-Hicr, 1419/1999), 2/418.

114 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 24/246.

115 Bk. Tekvin, 2/3, 3/7-8, 6/5-6, 18/3-8, 32/24-28; Çıkış, 3/21-22, 12/35-36, 24/10-11.

116 el-Kâf 50/38.

117 Tekvin, 2/1-3; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 26/325.

118 Tekvin, 9/21 19/32-33; Çıkış, 2/11-12, 32/1, 4; Sayılar, 20/29; Tesniye, 34/8; II. Samuel, 11/1-27.

119 el-Kasas 28/15.

120 Bk. Çıkış, 2/11-12; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 20/90.

121 Bk. Tekvin, 18/8, 6/1-4; Daniel, 8/15-26, 9/20-27; Matta, 25/41; Vahiy, 12/7.

olan kimse Allah'a düşmandır..."¹²² ayetinin tefsirinde Kitâb-ı Mukaddes'teki Cebrâil'le ilgili yanlış melek tasavvuruna dair pasajlara değinerek onları tenkit emektedir.¹²³

6.3. KİTÂB-I MUKADDES'İN TARİHÎ GERÇEKLERLE TENKİDİ

İbn Âşûr tefsirinde tarihi konular üzerinde detaylıca durmaktadır. O, Kitâb-ı Mukaddes'i bir tarih kaynağı olarak kullanmakta fakat bazen de onu tarihî verilere uymadığı gerekçesiyle tenkit etmektedir. Örneğin Kitâb-ı Mukaddes'in Hz. Âdem ve Hz. Nuh'la ilgili belirttiği tarihleri tarihî verilere arz ederek tenkit etmekte, Kitâb-ı Mukaddes'teki bilgileri kabul etmek için tarihî verilere uygunluk şartını aramaktadır.¹²⁴ Müellif, başka bağlamlarda Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan dünyanın yaşı, kâinatın ve ilk insanın yaratılış zamanı türünden bilgilerin birer varsayım ve zandan öteye gitmediklerini, bu nedenle bu gibi tarihlendirmelere itimat etmek zorunda olmadığını belirtmektedir.¹²⁵

6.4. KİTÂB-I MUKADDES'İN TUTARSIZLIK VE MUĞLAKLIKLA TENKİDİ

İbn Âşûr, Kitâb-ı Mukaddes metinlerini tenkit ettiği diğer bir husus da metin içi tutarsızlıklar ve anlatım-daki muğlaklıklardır. O, bazen Kitâb-ı Mukaddes'in tutarsızlıklarına ve muğlaklıklarına dikkat çekerek bunun nedenlerini izah etmektedir. Müellif, Kitâb-ı Mukaddes'te işaret ettiği tutarsızlıkları mümkün mertebe mecazla, tercümedeki tasarruflarla veya bazı anlam ihtimalleriyle açıklamaya çalışmakta; ancak konu tevil edilmeyecek durumda ise tahrif ve tebdil ihtimaline yönelmektedir. Müfessirin işaret ettiği tutarsızlıklara bir örnek verecek olursak Tevrat'ın bir yerinde İsrâiloğulları'nın Firavun'un izniyle Mısır'dan çıktıkları bilgisi geçtiğini başka bir yerde ise Mısır'dan çıkışının gizlice olduğundan bahsedildiğine dikkati çekmektedir.¹²⁶ Müfessir aynı zamanda Kitâb-ı Mukaddes metinlerini yer yer muğlak olmakla tenkit etmektedir. Bazı yerlerde ayetlerin delaletlerini daha net bir şekilde ortaya koymak için Kitâb-ı Mukaddes'e yöneldiğini fakat oradaki bilgilerin son derece muğlak ve karışık olduğu tenkidinde bulunmaktadır.¹²⁷

122 el-Bakara 2/97.

123 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/621, benzer bir örnek için ayrıca bk. 7/408.

124 Bk. Tekvin, 5/3-32; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 3/230, 23/131, 27/171.

125 Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/131, 27/171.

126 Bk. Çıkış, 12/31-32, 14/5; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/495.

127 Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 11/280. Benzer bir değerlendirme için ayrıca bk. 1/546-547.

SONUÇ

İbn Âşûr, cevaz tartışmalarına girmeksizin Kitâb-ı Mukaddes'i tefsirinin temel kaynaklarından biri olarak kullanmış, böylece bu yöntemin cevazını savunanların safında yer aldığını pratik uygulamalarıyla ortaya koymuştur. Müellifin, tahrifin kısmen lafzî fakat büyük oranda manevî/yorumsal şekilde gerçekleştiği kanaatinde olması ona hem konunun cevazına dair bir dayanak oluşturmuş hem Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini geniş bir sahada kullanma cesaret ve özgüveni vermiş hem de "Kitâb-ı Mukaddes'in tahrif edilmesine rağmen bir tefsir kaynağı olarak kullanılması" paradoksuna düşmesini engellemiştir.

İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*'de Kitâb-ı Mukaddes nakillerine hem tefsir hem de tenkit amaçlı müracaat etmiştir. Kullandığı Kitâb-ı Mukaddes bilgilerinin kahir ekseriyeti tefsire katkı sağlayan, belli kriterlere arz edilmiş olumlu anlamdaki nakillerdir. Aynı şekilde belirli kriterlerde eleştirilmiş tenkit amaçlı nakiller ise oransal olarak daha azdır. Müellifin Kitâb-ı Mukaddes malzemesine yaklaşımında güven ve teslimiyet merkezli değil; onu tanıma, irdeleme ve sıkı bir elekten geçirme şeklinde temkinli ve hassas bir tavır hâkim olmuştur. Bununla birlikte İbn Âşûr, sorunlu gördüğü Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini ilk etapta gözden çıkararak imkân dâhilinde tevil etmiş, buna rağmen sorunu giderememişse metni tenkit etmiştir. Bu tutum müellifin Kitâb-ı Mukaddes yaklaşımlarında genel manada olumlu bir tutuma sahip olduğunu göstermiştir. İbn Âşûr'un Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini kullanırken ilmî bir perspektifle hareket ettiği, herhangi bir siyasi ve ideolojik kaygıyla hareket etmediği görülmüştür. Bu vesileyle Kitâb-ı Mukaddes'in tefsir kaynağı olarak kullanılması yönteminde her türlü siyasi ve ideolojik önyargılardan uzak durulması gerektiğinin altı çizilmelidir.

İbn Âşûr'un Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini kullanarak özgün yorumlara ulaşabilmiştir. O, klasik İslam düşünce mirasını göz önünde bulundurarak diğer din ve kültürler karşısındaki kuşkucu ve tepkisel tavrı aşarak sorunları sükûnetle tartışabilmiştir. Bununla birlikte müellifin Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini kullanma yönteminde eleştiriye açık yönlerin olduğu söylenebilir. Uyguladığı yöntemle dair bilgi vermemesi, yer yer İslam'ın özünü uyuşmayan nakillerde bulunduğu halde muhalefet şerhi düşmemesi, bazı ayetleri tefsir geleneğinden farklı olarak doğrudan Kitâb-ı Mukaddes bilgilerine göre açıklaması, Mübhemâtü'l-Kur'an konusunda aşırı denebilecek şekilde Kitâb-ı Mukaddes'e müracaat etmesi, kaynak gösterme yönteminin standartlardan uzak olması ve birtakım eksiklikler barındırması bunlardan bazılarıdır.

İbn Âşûr'un yer yer Kitâb-ı Mukaddes pasajlarında İslam itikadınca kabul edilemez olan bilgileri tenzih düşüncesiyle İslamî ruhu gözeterek naklettiği görülmüştür. Müellifin bu uygulaması -yapılan tasarrufları belirtmek şartıyla- Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini kullanmaya dair çekinceleri aşma noktasında bir yöntem olarak teklif edilebilir. Kur'an ve Kitâb-ı Mukaddes karşılaştırmalarına dair yapılacak araştırmaların bakir bir alan olduğu, bu türden çalışmaların başta tefsir ve dinler tarihi olmak üzere birçok sahaya yeni perspektifler kazandırabilecek potansiyele sahip olduğunu ifade edilmelidir. Aynı zamanda Kitâb-ı Mukaddes'in tefsir kaynağı olarak kullanılmasına dair yapılacak tetkiklerle konunun yöntem, ilke ve sınırlarının belirlenerek tefsir usulü ve ulûmü'l-Kur'an eserlerinde yer almasının bir gereklilik olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki. "Kur'an'ın Anlaşılmasında Tevrat'ın Rolü". *İslâmî Araştırmalar* 9/3 (1996), 167-176.
- Aydın, Mehmet. *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*. Ankara: TDV Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Ayğan, Fadıl. *Son Peygamberi Müjdelemek Beşâirü'n-Nübüvve*. Ankara: İsam Yayınları, 2017.
- Coşkun, Muhammed. *Modern Dünyada Kur'an Yorumu Tefsir Disiplininde Çağdaş Tartışmalar*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.
- Ebû Dâvûd. *Müsned*. thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. Mısır: Dâru'l-Hicr, 1419/1999.
- Goldziher, Ignaz. *İslam Kültürü Araştırmaları*. çev. Cihad Tunç. 2 Cilt. Ankara: OTTO Yayınları, 2019.
- Hamidullah, Muhammed. "İslâmî İlimlerde İsrâiliyyât Yâhut Gayri İslâmî Menşeli Rivayetler". çev. İbrahim Canan. *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 2 (1977), 295-319.
- Hıdır, Özcan. *Yahudi Kültürü ve Hadisler (İsrâiliyyât-Hadis İlişkisi)*. İstanbul: İnsan Yayınları, 4. Basım, 2018.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dârü't-Tunusiyye, 1984.
- Kâsımî, Muhammed Cemâleddin. *Mehâsinü't-te'vil*. thk. Muhammed Bâsil. 9 Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418.
- Kaplan, Abdurrahim. *Bikâi'nin Nazmü'd-Dürrer'inde İsrâiliyyât*. ed. Hüseyin Kahraman, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Kaya, Mesut. "'De ki: Tevrat'ı Getirin de Okuyun" Tefsirde Kitâb-ı Mukaddes'ten Nakilde Bulunmanın Meşruiyeti Bağlamında Bikâi-Polemiği". *Marife* 13/2 (2013), 85-105.
- Kaya, Mesut. *Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyat Eleştirisi*. Ankara: İsam Yayınları, 2018.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen. *en-Nüket ve'l-uyûn*. thk. es-Seyyid b. Abdulmaksud b. Abdurrahman. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabî'l-İlmiyye, ts.
- Na'nâa, Remzi. *el-İsrâiliyyât ve eseruhâ fi kütübî't-tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1970.
- Nettler, Ronald L. "İlk Dönem İslam'ı, Çağdaş İslam ve Yahudilik: Çağdaş İslam Düşüncesinde İsrâiliyyât". çev. Mesut Kaya. *Marife* 3 (Kış 2011), 191-203.
- Özen, Adem. "İslâm-Yahudi Polemiği ve Tartışma Konuları". *Divân: İlmî Araştırmalar* 9 (2000/2), 237-256.
- Öztürk, Mustafa. "İslâm Tefsir Geleneğinde Ehl-i Kitapla İlgili Bazı Telakkilerin Epistemik Değeri". *Kur'an'ın Farklı İnanç Mensuplarına Yaklaşımı*. 24-56. Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2007.
- Paçacı, Mehmet. "Kur'an-ı Kerim Işığında Vahiy Geleneğine -Kitâb-ı Mukaddes Bağlamında- Bir Bakış". *İslâmî Araştırmalar* 5/3 (1991), 175-193.
- Paçacı, Mehmet. "'De ki: Allah Bir'dir' -İhlas Süresi'nin Sami Geleneği Perspektifinden Bir Tefsiri-". *İslâmiyyât* 3 (1998), 49-71.
- Paret, Rudi. *Kur'an Üzerine Makaleler*. çev. Ömer Özsoy. Ankara: OTTO Yayınları, 2018.
- Sa'lebî, Ebû İshâk. *el-Keşf ve'l-beyân*. thk. Ebu Muhammed b. Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1422/2002.
- Sakar, Nebil Ahmed. *Menhec el-imâm Tâhir b. Âşûr fi't-tefsîr*. Kahire: Dâru'l-Mısriyye, 1422/2001.
- Taberî, Muhammed İbn Cerîr. *Câmiu'l-beyân fi te'vili'l-Kurân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Tanyu, Hikmet. "Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları, İlmî İnceleme ve Tenkidi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/(1966), 95-124.
- Tarakçı, Muhammet. "Tahrîf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/422-424. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Tarhûnî, Muhammed b. Rızık. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn fi ğarbi Afrikyâ*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbnu'l-Cevzî, 2005.
- Watt, William Montgomery. *Geçmişten Günümüze Müslüman-Hristiyan Diyalogu*. çev. Fuat Aydın. İstanbul: Birey Yayıncılık, ts.
- Zamur, Hüseyin. "Şifî Çalışmalarda İsrâiliyyât". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 12/3 (28) (2020), 743-769.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *el-İsrâiliyyât fi't-tefsîr ve'l-hadîs*. Kahire: Mektebetu Vehbe, ts.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetu Vehbe, ts.

EXTENDED ABSTRACT

In contemporary period of exegeses of revelation, a serious distance has been put against Israeli narrations with the influence of both the references taken from the tradition and some periodical thoughts such as positivism, rationalism and naturalism. As such, it was felt the need to find an alternative source in the interpretation of the verses that were interpreted by making use of the Israeli narration material, especially the parables of the Quran. This need has opened the approaching style for contemporary commentators as an alternative way to use the knowledge of the Kitāb al-Muqaddas which can largely meet the possibilities offered by the Israeli narrative material. As a result, the knowledge of the Kitāb al-Muqaddas, which is frequently and directly referenced in contemporary tafsir, has become a phenomenon in modern tafsir activities. It should be noted that, with a few exceptions, classical tafsir researchers generally have taken Biblical information on limited subjects such as distortion (taḥrīf), evangel of prophecy (bashāir al-nubuwwah) and historical issues, and these materials are not directly from the Kitāb al-Muqaddas itself, but through secondary sources such as rhetoric (jadāl) or verification (delāil). The fact of applying to the knowledge of the Kitāb al-Muqaddas has added a breadth and innovation to the exegesis of the contemporary period of tafsir. However, this situation has brought with it some discussions and problems. It is possible to list some of them as follows. Is the distortion (taḥrīf) of the Torah and the Gospel informed by the Quranic passage by way of literal or meaning structure? Is not it a contradiction to use texts that are reported to have been corrupted by the Quran in the interpretation of the Quran? What are the principles to be considered while making use of the knowledge of the Kitāb al-Muqaddas in tafsir? What are the possibilities and limits of quotation from the knowledge of the Kitāb al-Muqaddas in an adequate and healthy way in tafsir? Each of these has been discussed within the framework of the discipline of tafsir and different views on the subject have been expressed. It should be noted that the contribution of the use of the Kitāb al-Muqaddas information as a primary source of exegesis to tafsir or the drawbacks it may cause has not been sufficiently emphasized compared to the Israeli narrations and these studies have not reached a certain maturity.

In the study, it has been tried to emphasize on the subject and give some answers and solutions to solve questions and problems by focusing on field. It has been concluded that the concretization of these issues through the mufassir's method will contribute to the explanation of the subject. It has been thought that it would be suitable for the study to be examined in the center of modern mufassir Tāhīr Ibn 'Āshūr's (1879 – 1973) tafsir named *al-Tahrīr wa't-Tanwīr*. The why is choosing this work named *al-Tahrīr wa't-Tanwīr* is that work written out in a span of close to forty years. On the other hand, Ibn 'Āshūr had works in many of the Islami diciplines and was one of the most productive scholars of his period. A salient characteristic of this tafsir which has been the center of great interest among modern tafsirs is that it has used the Kitāb al-Muqaddas as an essential resource in a wide range of subjects. Just as it is in most of the modern tafsirs, Ibn 'Āshūr didn't evaluate biblical information equal to Israeli narratives, neither. He chose to consult biblical information directly rather than giving a place to Israeli narratives and used this knowledge on the purpose of either tafsir or criticism. *Al-Tahrīr wa't-Tanwīr* from this aspect is a tafsir which the transition from Israeli narratives to the Kitāb al-Muqaddas narrations can be observed vividly.

In the study, it has been aimed to contribute to the field by scrutinizing biblical information's usage method, limits and lacks in tafsir, centering Ibn 'Āshūr's tafsir *al-Tahrīr wa't-Tanwīr*. Therefore, it has been emphasized on Ibn 'Āshūr's perception, his approach towards distortion (taḥrīf) and his principle to take the Bible's narration. Mufassir's approaching has been scrutinized by separating it into two categories in the form of narration aimed at tafsir and criticism in general terms, thus it has been tried to determine the principles the mufassir paid regard to in the Kitāb al-Muqaddas narration. At the same time, because it is the classical topics of consulting to the Bible, the writer's narrations about distortion (taḥrīf) and evangel of prophecy (bashāir al-nubuwwa) have been discussed separately. Bearing the limits of the study in mind, it has been confined to give just one example to each topic. Also, even though it has been emphasized on topics which has examples at a certain depth, it should be stated that the Kitāb al-Muqaddas narrations in *al-Tahrīr wa't-Tanwīr* is not limited to these topics. As a result of the research, it has been determined that Ibn 'Āshūr used biblical information mainly for tafsir and partly for criticism despite its partly open to

criticism aspects, and he exhibited a positive attitude towards the Kitāb al-Muqaddas in general on this sense. It has been observed that the writer didn't participate in the debates about permission of using biblical information in tafsir. However, with his practical applications about this topic, it has been seen that he took part in the side of those who defend the permission of this work. It has been reached to the conclusion that Ibn 'Ashūr presented the principles that should be paid regard to in the Kitāb al-Muqaddas narrations with his practical applications and preserved the internal consistency with his opinion in the aspect that the distortion (taḥrif) was mainly incorporeal. It has been concluded that he approached the debates about biblical information confidently sometimes with his explanations and sometimes with his practical applications.